

Laidiens: 21.04.1998., Nr. 106

Latvijas lauku attīstības programma

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas izstrādāta, Ministru kabineta 1998.gada 10.marta sēdē (prot.nr.13, 39.§) akceptēta un saskaņā ar Saeimas priekšsēdētāja 1997. gada 10. septembra paziņojumu iesniegta Saeimas izskatīšanai 1998. gada 25. martā

Latvijas Lauku attīstības programma ir sagatavota Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā, sadarbojoties ar Zemkopības, Ekonomikas, Izglītības un zinātnes, Satiksmes, Labklājības un Kultūras ministrijām, Pasaules bankas un Eiropas savienības Lauku attīstības projekta vadības vienības pārstāvjiem, zinātniekiem, pašvaldībām un citām lauku attīstībā iesaistītajām organizācijām. Lauku attīstības programma pašreizējā veidā apskata ar ministriju atbildību un darbību saistītās jomas un nepretendē uz lauku problēmu visaptverošu analīzi un risināšanu. Lauku attīstības programma ir nacionālā līmeņa izstrādne. Tā atspoguļo situāciju 1998.gadā un ir periodiski pārskatāma un papildināma.

Lauku attīstības programma neaizstāj nevienu no ministrijās agrāk izstrādātajām programmām.

Latvijas Lauku attīstības programmas mērķis ir radīt integrētas, daudzveidīgas un ilgtspējīgas lauku attīstības priekšnoteikumus. Lauku attīstības programma: ir skatījums uz reģionālās attīstības problēmām no lauku viedokļa; ļauj sistematizēt pastāvošās problēmas, saistībā ar tām noteikt mērķus un nepieciešamās rīcības; dod priekšstatu par ministriju gatavību horizontālai sadarbībai.

Latvijas Lauku attīstības programmai ir trīs uzdevumi: 1) dot lauku attīstības politikas pamatojumu; 2) definēt lauku attīstības politikas mērķus; 3) noteikt nepieciešamās rīcības un atbildību šo mērķu realizēšanai.

Lauku attīstības programma ir saistīta ar reģionālās attīstības politiku. Latvijas Lauku attīstības programmas detalizācija saistāma ar: mērķprogrammu un rīcības programmu izstrādi; reģionālo un lokālo programmu izstrādi; pašvaldību teritoriju attīstības plānu un plānojumu izstrādi.

1. LAUKU ATTĪSTĪBAS PROGRAMMAS PAMATOJUMS

1.1. Lauku jēdziens

Lauki ir teritorijas, kuru struktūru un ainavu veido ilgstoša lauksaimnieciskā un mežsaimnieciskā darbība, lauku apdzīvojums un infrastruktūras objekti. Lauki aizņem Latvijas teritorijas lielāko daļu. Dažādās vietās atkarībā no dabas, vēsturiskajiem un sociāli ekonomiskajiem apstākļiem izveidojušies atšķirīgi lauku apvidu un lauku ainavu tipi.

Eiropas Padome par lauku apvidiem uzskata iekšzemes un piekrastes teritorijas, ieskaitot ciematus un mazpilsētas, kuru funkcija ir lauksaimnieciskā ražošana, tūrisms un lauku rekreatīvās nodarbes.

Šajā dokumentā par laukiem uzskatīti lauku apvidi ar viensētu apdzīvojumu, kā arī ciemati un mazpilsētas, kurās noris cilvēku dzīve un darbība.

Latvijā pēdējā laikā arvien biežāk tiek lietots jēdziens lauku vide kā sinonīms vispārējam jēdzienam lauki, apzīmējot saimnieciskās un sociālās mijattiecības, kas raksturo laukus kopumā, kā arī ietverot dabas un kultūras vērtības lauku ainavā.

1.2. Lauku attīstības politikas vispārējās nostādnes

Lauku attīstība ir nozīmīgs jautājums gan Eiropas savienības (ES) valstīs, gan Latvijā kā ES kandidātvalstī.

Lauku attīstībai svarīga ir reģionālās attīstības plānošana, mijattiecību veidošana starp pilsētu un laukiem, vides aizsardzība. Sakarā ar paredzamo iekļaušanos ES, Latvijas laukos būtiska ir gan primārās lauksaimnieciskās ražošanas un pārstrādes attīstīšana, gan saimniekošanas dažādošana, kā arī valsts un pašvaldību atbalsta pasākumi.

Lauku daudzveidība un lauku attīstības pieredze ES liecina, ka nav iespējams viens modelis. Lauku attīstībā katrai valstij ejams pašiem savs ceļš. Latvijas lauku attīstībai jābalstās uz vietējiem apstākļiem un tradīcijām, efektīvi jāizmanto iespējas, ko piedāvā atvērtais tirgus, Eiropas integrācija un globālie procesi. Lauku attīstības mērķim jābūt līdzsvarotai un noturīgai lauku attīstībai ilglaika perspektīvā.

Tad Latvijas lauki būs labklājīgi un moderni, un vienlaikus saglabās Latvijas lauku vides neatkārtojamo savdabību, nododot to nākamajām paaudzēm.

Sabiedrībā, kur visas sociālās attiecības pamazām kļūst par preču un naudas attiecībām, dažādu interešu un grupu konkurence un mijiedarbība paver jaunas iespējas arī lauku attīstībā. Brīvā tirgus princips Latvijas lauksaimniecības un lauku attīstībā bieži ir apšaubīts un šī principa iespējas ne vienmēr tikušas apzinātas un pilnvērtīgi izmantotas. Brīvais tirgus, kurā darbojas un sacenšas dažādas organizācijas, grupas un indivīdi, dod spēcīgu impulsu lauku uzņēmējdarbībai, daudzveidīgai saimniekošanai un ir neapšaubāms priekšnoteikums lauku ekonomikas uzplaukumam.

Tomēr brīvais tirgus kā ekonomisks un sociāls institūts nevar atrisināt visas lauku problēmas. Brīvā tirgus attīstība nemazina nepieciešamību pēc valsts regulējošās lomas, par ko liecina arī Eiropas savienības lauku un reģionālās attīstības politika. Lauku attīstības politikas nozīme visspilgtāk parādās tur, kur brīvais tirgus atklāj savas nepilnības, radot saimnieciskas disproporcijas un saasinot sociālās un vides problēmas.

Lauku attīstības politikas filozofiskais pamats ir ideja par līdzsvaru — starp ekonomiku un sabiedrību, brīvā tirgus likumbām un valstisku regulāciju, laukiem un pilsētām, dabu un sabiedrību, šodienas vajadzībām un nākotnes paaudžu tiesībām.

Integrēta, līdzsvarota un ilgtspējīga lauku attīstība ir ideāls visās mūsdienu attīstītajās zemēs un arī Latvijā. Šis ideāls ir sasniedzams, īstenojot gudru un prasmīgu lauku attīstības politiku.

1.3. Lauku attīstības politika Eiropas savienībā

Līdz 1970.gadiem ES lauku attīstība pamatā tika saistīta ar lauksaimniecību un izprasta ekonomiski. Lauksaimniecības un lauku attīstība bija identi jēdzieni un tika uzskatīts, ka lauksaimniecības uzplaukums vienlaikus nozīmē arī lauku uzplaukumu.

1970.gados Rietumeiropā sāka izpausties lauksaimnieciskās ražošanas attīstības radītās ekonomiskās un ekoloģiskās problēmas, izvērsās "zaļo" kustība. Zinātniskajos pētījumos, sabiedriskajā domā un politikajās debatēs

ieviesās jauni jēdzieni — "lauku attīstība" un "lauku politika". Tas iezīmēja pavērsienu uz lauksaimniecības politikas reformām un īpašas lauku politikas izveidi.

1988.gadā Eiropas Komisija publicēja dokumentu "Lauku sabiedrības nākotne", kas pamatoja jaunu pieeju lauku attīstībai:

- nav vienas lauku un lauku attīstības definīcijas, jo Eiropas lauki ir dažādi;
- lauku attīstības politika un pasākumi ir definējami brīvi;
- atbildība par politikas izstrādāšanu un īstenošanu ir dalībvalstu kompetence.

1989.gadā tika izveidoti ES Strukturālie un Kohēzijas fondi, kuru mērķis ir finansēt un izlīdzināt dažādu Eiropas reģionu attīstību. Šo fondu izveide ļāva pievērst lielāku uzmanību lauku attīstībai un finansēšanai. Kopš 1992.gada, kad tika uzsākta Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) reforma, kas iekļāva vides aizsardzības mērķus, lauku attīstība kļuva par svarīgu Kopējās lauksaimniecības politikas daļu.

1996.gada 7.–9. novembrī Korkā (Īrija), notika Eiropas konference par lauku attīstību "Eiropas lauki — nākotnes perspektīvas", kura atstāja lielu iespaidu uz lauku politikas veidošanos. Korkas konferences pieņemtajā deklarācijā "Dzīvotspējīgie lauki" ("A Living Countryside"), (turpmāk tekstā — "Korkas deklarācija"), izvirzītās idejas ir nozīmīgas arī Latvijas lauku attīstībā:

- līdzsvarota un noturīga lauku attīstība ir prioritārs mērķis;
- lauki ir daudzveidīgi, tāpēc nepieciešama integrēta lauku attīstības politika;
- laukos jāveicina daudzveidīga ekonomiskā un sociālā aktivitāte, balstoties uz privāto iniciatīvu;
- katram reģionam ir īpašas vajadzības, un vajadzīga sava lauku attīstības programma;
- lauku attīstībai domātie finansu resursi jāizlieto, lai atbalstītu vietējos projektus;
- būtiska loma lauku attīstībā ir iedzīvotāju konsultēšanai, pētniecībai, monitoringam un attīstības ieguvumu novērtējumam;
- lauku attīstības politika jāpadara saprotama sabiedrībai.

Šobrīd, atrodoties ES kandidātvalsts statusā, Latvijā ir svarīgi veicināt saskaņu starp novadiem, pilsētām un laukiem. Vēl svarīgāk ir veidot ceļus, pa kuriem nākotnē Latvijā varētu ieplūst ES Strukturālo un Kohēzijas fondu līdzekļi. Pašreiz šie fondi kandidātvalstīm ir slēgti, taču iestāšanās periodā palīdzība laukiem no Phare programmām pamazām pārvietosies uz Strukturālajiem fondiem.

1.4. Latvijas lauku attīstības saistība

ar lauksaimniecības un reģionālo politiku

Pastāv objektīva tendence — lauku attīstība kļūst arvien vairāk atkarīga no patērētāju viedokļa, un tas maina ar laukiem saistīto politiku: sarūk lauksaimniecības politikas sfēra, bet paplašinās lauku un reģionālās politikas sfēra. Patērētāju viedoklis ar laiku var kļūt par lauksaimniecības politikas faktoru, un tas daudz lielākā mērā nekā zemnieku lobījs izšķirs, ko un kā atbalstīt laukos. Iespējams, ka patērētāji vēlēšies atbalstīt ne tikai lielos ražotājus, kā pašreiz Latvijā. Un iespējams, ka viņiem būs augstākas prasības produkcijas un lauku vides kvalitātes ziņā.

Otra objektīva tendence — zemnieku pašorganizēšanās un zemnieku pašpārvaldes struktūru rašanās. Latvijā būtībā ir sācies jaunas zemniecības veidošanās process.

Diskusija par lauku attīstību Latvijā ir sākusies, un ar laiku mēs nonāksim arī pie nopietnas diskusijas par sabiedriskās naudas izlietojuma attaisnojumu. Tātad, arī par politikas attaisnojumu. Tieši pie tā, kas pašreiz ir degpunkts debatēs par ES lauksaimniecības un lauku politikas nākotni.

1.5. Lauku stāvokļa raksturojums

Pašreiz Latvijā vidēji lauksaimniecībā izmantojamās zemes aizņem 42,9%. Tomēr dažādos reģionos šis rādītājs ir atšķirīgs: izdalās pagasti, kuros lauksaimniecības zemju īpatsvars ir līdz 30%, kā arī pagasti, kuros tas pārsniedz 50% un 60%. Pārējā Latvijas teritorijā vērojama mozaikveida lauku ainava ar mežu un lauku miju.

Laukos dzīvo 31% no Latvijas iedzīvotājiem. Pēc Valsts statistikas komitejas datiem, 48% no lauku iedzīvotājiem koncentrēti ciematos. Tādējādi ar disperso lauku viensētu apdzīvojamu saistīti apmēram 325 tūkstoši iedzīvotāju.

Lauku iedzīvotāju skaitā darbības vecuma iedzīvotāji ir 69,6%, bet pilsētās — 72,2%. Savukārt, virs darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars laukos ir lielāks, nekā pilsētās (attiecīgi 30,4% un 27,8%). Laukos šajā vecuma grupā sievietes ir 40,3%, vīrieši 19%, bet pilsētās attiecīgi 35,9% un 17,8%.

Lauksaimniecībā, medniecībā un mežsaimniecībā nodarbināto īpatsvars tautsaimniecībā nodarbināto skaitā 1996. gadā bija 17,8%, kas ir nedaudz vairāk kā 1990. gadā (16,5).

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes veiktā darbības apsekojuma, 1997. g. maijā darba ņēmēji ir 80,4% no kopējā nodarbināto skaita (1996. g. — 86%), darba devēji — 3,1% (1996. g. — 3,0%), pašnodarbinātie 9,8% (1996. g. 6,0%), ģimenes saimniecībā vai uzņēmumā strādājošie ģimenes locekļi — 6,5% (1996. g. — 4,0%).

Reģistrētais bezdarba līmenis valstī 1997. g. oktobrī bija 6,8%, bet dažādos valsts rajonos un pilsētās tas svārstās no 3% (Ventpils, Rīga) līdz 28,3% Rēzeknes rajonā. Bezdarbnieku īpatsvara izmaiņas rajonos un pilsētās no gada gadā ir dažādas — vienās vietās tas pieaug, citās — samazinās.

Tomēr reālais bezdarba līmenis valstī ir augstāks. Centrālās statistikas pārvaldes veiktie darbības apsekojumi liecina, ka darba meklētāju skaits 1996. g. maijā bija 22,2% no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, bet 1997. g. maijā — 15,9%.

Pēc Valsts statistikas komitejas apsekojuma datiem mājsaimniecību rīcībā esošais ienākums (vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, Ls) 1996. gada 9 mēnešos vidēji Latvijā bija 50,19, bet 1997. gada 9 mēnešos — 53,73 Ls. Lauku un pilsētu atšķirības raksturo šādi skaitļi. Attiecīgajos periodos pilsētu mājsaimniecību ienākums bija 51,48 un 55,79 Ls, bet lauku — 47,14 un 48,86 Ls. Tātad, neraugoties uz kopējo ienākuma pieaugumu, gada laikā palielinājusies starpība starp pilsētu un lauku iedzīvotāju ienākumiem.

Mājsaimniecību budžetu apsekojumi rāda, ka pilsētās un laukos tie balstās uz diviem ienākumu veidiem. Tie ir algotā darba samaksa un sociālie pārskaitījumi — kopā aptuveni 80%. Arī zemnieku saimniecībās šie ienākumu veidi pārsniedz pusi no kopējiem ienākumiem, bet tie ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas ir 41% no ienākumu apjoma.

Lielākie pārkārtojumi laukos saistās ar zemes reformu un jaunās zemniecības veidošanos.

Kopējais zemes pieprasījumu skaits teritoriālā skatījumā atspoguļo pirmskara situāciju: pieprasījumu vairāk ir apvidos, kur bija vairāk zemnieku saimniecību.

Zemnieku saimniecību kopskaitā 64,8% ir mazās (2–10 ha) saimniecības, bet tikai 0,2% saimniecības, kas lielākas par 100 ha. Vairāk mazo saimniecību ir gan Latvijas centrā (Rīgas, Jelgavas rajoni), gan Latgalē. Savukārt saimniecības ar platību 30 ha un vairāk uzrāda augstāku īpatsvaru saimniecību kopskaitā trijos rajonos: Dobeles, Valmieras un Ogres, bet zemāko — 12 rajonos, kas atrodas gan Latgalē, gan Kurzemē, gan Latvijas centrā.

Latvijā noris jaunas zemniecības veidošanās, tādēļ interesi var radīt informācija par zemnieku vecumu. Pēc Zemkopības ministrijas datiem, veco zemnieku īpatsvars ir 25,6% no zemnieku kopskaita, bet rajonos procentu skaitļi mainās no 13,9 (Tukuma raj.) līdz 38,1% (Alūksnes raj.). Mazāks veco zemnieku īpatsvars ir Latvijas centrālajos un Kurzemes rajonos.

Jauno zemnieku īpatsvars Latvijā vidēji ir 15,8%, bet rajonos tas mainās no 10,7 (Rīgas raj.) līdz 23,9% (Tukuma raj.). Zemākās jauno zemnieku īpatsvara vērtības nesaistās ar Latgales rajoniem, kā to varēja gaidīt. Tas nozīmē, ka zemniecības attīstībai Latgalē ir vērā ņemami priekšnoteikumi.

Pēc O.Krastiņa (1997.g.) datiem, 1996. g. mājsaimniecību budžetu apsekojumos konstatēts, ka laukos ir 32,2% zemnieku mājsaimniecību, kurās dzīvo vieninieki, un 22,9% — precēts pāris bez bērniem. No zemniekiem vieniniekiem 75% ir vecāki par 60 gadiem. Taču vērojama arī pretēja parādība — laukos veidojas spēcīgas zemnieku ģimenes, kurās ir 3 un vairāk bērnu.

Pēc Zemkopības ministrijas informācijas, Latvijas laukos ir vairāk par 14 tūkst. zemnieku saimniecību, kurām uz zemes nav dzīvojamo māju; 7,3 tūkst. zemnieku saimniecību nav elektrificētas, 26,8 tūkst. — nav telefonu.

No visa skolu skaita laukos atrodas 63%, bet tikai 28% skolēnu. Rajonu pilsētu skolās mācās 94% no skolas vecuma bērniem, bet laukos — 68%. Rajonu pilsētās vidējais skolēnu skaits 1 skolā 538, bet laukos — 147. Rēķinot rajona platības km² uz vienu skolu, tas Latvijas rajonos ir dažāds, un mainās no 57 līdz 176 km². 1936.—37. mācību gadā šie skaitļi apriņķos mainījās robežās no 17,5 km² līdz 67,5 km². Tādējādi var teikt, ka urbanizācijas process atstājis savas pēdas arī skolu tīkla struktūrā.

2. LATVIJAS LAUKU

ATTĪSTĪBAS PROGRAMMAS MĒRĶI

Latvijas Lauku attīstības programmai ir šādi mērķi.

1. Kāpināt Latvijas lauksaimniecības konkurētspēju un eksporta potenciālu, sekmēt dabas resursu saudzējošas lauksaimnieciskās un mežsaimnieciskās ražošanas un pārstrādes attīstību.
2. Atbalstīt nelauksaimniecisku uzņēmējdarbību un pakalpojumu sektoru kā lauku ekonomikas svarīgu sastāvdaļu, kas rada jaunas (alternatīvas) darbavietas, nodarbošanos un ienākumus ārpus lauksaimnieciskās ražošanas un pārstrādes, un veicina naudas ieplūšanu laukos.
3. Veicināt kapitālieguldījumu novirzīšanu uz laukiem un infrastruktūras attīstību.
4. Veicināt vājāk attīstītu novadu un reģionu attīstību.
5. Saglabāt lauku apdzīvotību, lauku vidi un ainavu sabiedrības atpūtai, tūrismam, nākamajām paaudzēm.
6. Veicināt sadarbību un rīcības koordināciju starp ministrijām.
7. Publiskot un popularizēt Latvijas lauku attīstības politiku gan iekšzemē, panākot tās atzīšanu sabiedrībā un valdībā, gan starptautiskā mērogā (Eiropas savienības institūcijās, Eiropas savienības dalībvalstu valdībās,

starptautiskās organizācijās), apliecinot politikas efektivitāti un Latvijas konkurējošās priekšrocības, iekļaujoties Eiropas savienībā.

8. Sagatavot Latviju Eiropas savienības Strukturālo un Kohēzijas fondu līdzekļu izmantošanai, detalizējot lauku attīstības programmu un izstrādājot projektus, kas apliecinātu Latvijas gatavību efektīvi izmantot šos līdzekļus.

3. GALVENĀS LATVIJAS LAUKU

ATTĪSTĪBAS RĪCĪBAS PROGRAMMAS

Ilgspējīgai lauku attīstībai jākļūst par pamatprincipu, kas balstīs Latvijas lauku politiku nākotnē. Tās mērķis — samazināt un novērst migrāciju no laukiem, samazināt lauku iedzīvotāju nabadzību, maksimālu uzmanību pievēršot nodarbinātības stimulēšanai un vienādu iespēju nodrošināšanai.

Ilgspējīga lauku attīstība nozīmē lauku iedzīvotāju labklājības celšanu un reaģēšanu uz arvien pieaugošajām prasībām pēc labākas dzīves kvalitātes, veselības, drošības un personības attīstības iespējām.

Lauku vides kvalitātes saglabāšana un uzlabošana ir viena no Eiropas savienības politikas galvenajām prasībām tās dalībvalstīm.

"Jābūt godprātīgākam līdzsvaram starp laukiem un pilsētām attiecībā uz valsts izdevumiem un investīcijām infrastruktūrai, attiecībā uz izglītību, veselību un sakaru pakalpojumiem. Lauku attīstības veicināšanas un vides nodrošināšanas mērķiem paredzētajai resursu daļai arvien jāpieaug" (Korkas deklarācijas 1.punkts "Lauku prioritāte").

3.1. Lauksaimniecības, mežsaimniecības

un zivsaimniecības attīstība un to dažādošana

3.1.1. Lauksaimniecība

Sagatavots pēc Zemkopības ministrijas iesniegtajiem materiāliem

Galvenās problēmas un mērķi

1996. gadā Lauksaimniecības produkcijas apjoms sastādīja 41,2% no 1990. gada apjoma. 1997. gada pirmajā pusgadā, salīdzinot ar 1996.gada atbilstošo periodu, nozares "lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība" pievienotās vērtības apjoms salīdzināmās cenās pieaudzis par 2,6%. Tomēr sakarā ar tautsaimniecības pārējo nozaru straujākiem attīstības tempiem un ievērojamo lauksaimniecības produkcijas cenu samazinājumu (šajā periodā par 5,6%) nozares īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā samazinājies no 7,8% līdz 6,6%.

1990. gadā lauksaimnieciskā ražošana sastādīja vienu piekto daļu no iekšzemes kopprodukta. Īpatsvara samazinājumu izraisīja galvenokārt atšķirīgās cenu pārmaiņas dažādās nozarēs. Kopumā tautsaimniecībā cenas laikā no 1990. gada līdz 1997. gadam pieaugušas 90 reizes, lauksaimniecības produkcijai — 50 reizes. Visstraujāk samazinājās lopkopības produktu ražošana — par 60%. Augkopības produkcijas ražošanas apjomi samazinājušies par 30%.

Lauksaimnieciskās ražošanas lejupslīdi 90—tajos gados noteica dažādi faktori — gan tādi, kas ietekmēja visu tautsaimniecību, gan tādi, kas lauksaimniecībai bija īpaši nelabvēlīgi, ņemot vērā tās specifiku. Galvenie iemesli ir straujā ārējā un iekšējā tirgus sašaurināšanās un lauksaimniecībai nelabvēlīgas cenu izmaiņas.

Turpinās zemes reformas otrā kārtā — zemes privatizācija. Pēc Valsts Zemes dienesta datiem, līdz 1997.gada 1.decembrim ar pašvaldību zemes komisiju lēmumiem zemes īpašuma tiesības ir atjaunotas 116,3 tūkst. zemes īpašnieku, un zeme piešķirta īpašumā par samaksu 106 tūkst. pilsoņu. Zemes kadastra centrā reģistrēti 158,0 tūkst. zemes īpašumu.

1997. gada sākumā valstī bija ap 300 tūkst. dažāda lieluma zemnieku saimniecību (zemnieku, piemājas un palīgsaimniecības). Absolūtais vairākums no tām ir sīksaimniecības un mazaizsaimniecības, kuras neražo preču produkciju vai pārdod to nelielos daudzumos. Tikai apmēram 5% no visām zemnieku saimniecībām var saukt par preču produkcijas ražotājām. Vidēji vienā saimniecībā, pēc Valsts statistikas komitejas datiem, ir 13,7 ha lauksaimniecības zemes. Sējumu kopplatība no gada gadā samazinās. Pašlaik laukos pēc Valsts zemes dienesta informācijas ir 400 tūkst. ha neapstrādātas zemes.

Lauksaimniecībā pašreiz pārsvarā ir sīkražošana — 30% graudaugu sējumu kopplatības atrodas mazās saimniecībās ar sējumu platību līdz 5 ha, 69% — platībās līdz 20 ha. Šādās saimniecībās trūkst apgrozāmo līdzekļu, graudaugi bieži netiek audzēti atbilstoši agrotehniskajām prasībām, ražas ir zemas. Gandrīz puse slaucamo govju — 47,6% izvietotas 1—2 govju saimniecībās, kas nesekmē lēta piena ražošanu.

Sīkražotājiem nav iespējams uzkrāt nepieciešamos līdzekļus, kā arī saņemt kredītus ar pieņemamām procentu likmēm, lai veiktu nepieciešamos kapitālieguldījumus, intensificētu un racionalizētu ražošanu. Bez tā nav iespējams turpmāk sekmīgi konkurēt lauksaimniecības un pārtikas produktu tirgos.

Nepārtrauktais ražošanas izmaksu pieaugums, kuru nekompensē lauksaimniecības produkcijas cenu pieaugums, padara lauksaimniecisko ražošanu arvien nerentablāku. Lauksaimnieki nav spējīgi uzkrāt līdzekļus lai investētu ražošanā, tāpēc kļūst arvien grūtāk novērst galvenos lauksaimniecības lejupslīdes cēloņus.

Eiropas kopīgās lauksaimnieciskās politikas mērķis ir uzturēt un veidot modernu lauksaimniecības sistēmu, nodrošinot lauksaimniekiem pietiekami augstu dzīves līmeni, pārtikas piegādi patērētājiem par saprātīgām cenām, kā arī preču brīvu kustību Eiropas savienības robežās. Īpaša uzmanība tiek pievērsta videi un lauku attīstībai. Struktūrpolitika sākotnēji bija virzīta uz lauksaimniecības modernizēšanu un paplašināšanu, bet pēdējā laikā uzsvars tiek likts uz vides aizsardzību un lauku politikas reģionālo diferenciaciju.

Izvērtējot Latvijas lauksaimniecības potenciālu, ir apzināts, ka Latvijas lauksaimniecība nav saistāma tikai ar iekšējo tirgu. Tas nozīmētu tikai daļēju Latvijas lauksaimniecībā strādājošo un zemes resursu izmantošanu, kā arī ražošanas ierobežošanu, kas kļūtu par šķērsli lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju dzīves līmeņa paaugstināšanai un tālākai lauku attīstībai. Lauksaimniecības nozares politika detalizēti izklāstīta Zemkopības ministrijā izstrādātajā "Lauksaimniecības attīstības koncepcijas" projektā. Šajā sadaļā iestrādāts saīsināts minētās koncepcijas nodaļas "Lauksaimniecības attīstības pamatnostādnes" teksts.

Lauksaimniecības nozares politikas **galvenie mērķi** ir:

1. veicināt lauksaimniecības attīstību, izmantojot Latvijas dabas un sociālekonomisko potenciālu;
2. izveidot lauksaimniecību par nozari, kas spētu integrēties vienotajā Eiropas koptirgū, un ražotu pasaules tirgus prasībām atbilstošu preču produkciju, konkurējot ar citu valstu ražojumiem kvalitātes un ražošanas izmaksu jomā;
3. nodrošināt lauksaimniekiem pieņemamu dzīves standartu, it īpaši palielinot lauksaimniecībā nodarbināto personu ienākumus;
4. veicināt daudzfunkcionālu lauksaimniecību, tādā ceļā palielinot nodarbinātības iespēju rašanos lauku apvidos.

Šo mērķu sasniegšanai nepieciešams sistemātisks un vienlaicīgs darbs sekojošos virzienos:

- ražošanas tehnoloģiskā modernizācija, ievērojot vides aizsardzības prasības;
- kvalitātes sistēmas nodrošināšana visā ražošanas un realizācijas procesā;
- produkcijas realizācijas iespēju paplašināšana.

Tomēr lauksaimniecības politika nav skatāma atrauti no kopējās lauku attīstības politikas, jo valstij ir svarīgs ne tikai katrs lauksaimniecības produkcijas ražotājs, bet arī katrs lauku iedzīvotājs, katrs lauku uzņēmējs, neatkarīgi no uzņēmējdarbības formas un uzņēmējdarbības apjomiem.

Tas nozīmē, ka ar programmas realizāciju jāpanāk:

- labvēlīgu nosacījumu radīšana uzņēmējdarbības veicināšanai laukos;
- intensīvu un konkurētspējīgu ražotāju attīstība;
- lauku un mazpilsētu iedzīvotāju nodarbinātības un maksātspējas palielināšana, atbalstot pasākumus alternatīvo ražotņu attīstībai laukos;
- lauku vides kvalitātes saglabāšana, kas saistāma ar līdzsvarotas lauksaimniecības attīstīšanu, kā arī ar bioloģiskajām zemnieku saimniecībām.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Programmas vispārīgo mērķu sasniegšanai nepieciešama šādu pasākumu realizēšana.

- Valsts atbalsta sistēmas lauksaimniecībā attīstīšana, ik gadus ne mazāk par 3% no valsts budžeta līdzekļiem novirzot valsts subsīdijām lauksaimniecības attīstībai.

Zemkopības ministrija ik gadus plāno nepieciešamo finansu līdzekļu daudzumu subsīdijām. 1998. gadam izstrādāta valsts subsīdiju programma Ls 17 126,7 tūkst. apjomā. Subsīdijas paredzētas:

- augšņu kultūrtehniskai un agrotehniskai ielabošanai;
- lauksaimniecības ražošanas attīstībai un tehnoloģiskajai modernizācijai;
- ciltsdarba attīstībai;
- augstas kvalitātes produkcijas ražošanai un glabāšanai.

Bez tam subsīdijas paredzētas arī netradicionālo nozaru attīstībai un lauku vides sakārtošanai, lauksaimniecības zemju apmežošanai, kredītu garantijām, zivsaimniecībai un negadījumu seku likvidēšanai.

- Lauksaimniecībā un lauksaimniecības produkcijas pārstrādē strādājošo nodrošināšana ar nepieciešamo izglītību.

Vēlams pašreizējās profesionālās izglītības sistēmas pārstrukturizēšana (skat. sadaļu 3.7.2.).

Pieaugušo izglītības attīstības laukos nepieciešamās rīcības ir izklāstītas sadaļā 3.7.3.

- Valsts līdzekļu iesaistīšana lauksaimniecības zinātnē, lai rastu ekonomiski izdevīgākos risinājumus, adaptējot labākās tehnoloģijas.

Zemkopības ministrija organizē zinātnisko pētījumu ikgadējos konkursus, un finansē tos no valsts budžeta finansu līdzekļiem.

- Nepieciešamās tiesiskās bāzes pilnveidošana.

Šajā nolūkā Zemkopības ministrija izstrādā sekojošus likumprojektus: "Par saimniecisko pašpārvaldi", "Zemes nomas likumu", "Par veterinārmedicīnu", "Augu aizsardzības likumu".

— Atbalstīt krājaizdevumu sabiedrību veidošanos laukos.

— Lauksaimniecības zemju racionālas izmantošanas nodrošināšana, atbalstot platību konsolidāciju, augsnes auglības uzlabošanu, lauksaimniecībai neizdevīgu platību apmežošanu un paredzot šīs rīcības vietējo pašvaldību attīstības plānos un teritoriju plānojumos.

— Lauksaimniecības produkcijas kvalitātes vadības sistēmas izveidošana.

Šajā nolūkā Zemkopības ministrija organizē uzraudzību, lai tiktu ievērotas lauksaimniecības produkcijas kvalitātes prasības.

— Lauksaimniecības nozares pārvaldes struktūras pārveidošana atbilstoši ES prasībām.

— Kooperācijas veicināšana, nozaru un teritoriālās saimnieciskās pašpārvaldes organizāciju veidošanās sekmēšana.

3.1.2. Mežsaimniecība

Sagatavojusi Zemkopības ministrija

un Privāto mežu apsaimniekotāju (īpašnieku) asociācija

Galvenās problēmas un mērķi

Kopējā mežu platība Latvijā ir 2.882 miljoni ha vai 44,6% no Latvijas teritorijas. Ikgadējais pieaugums visos mežos ir 16,5 milj. kubikmetru. Ar likumu noteiktā ciršanas tāme periodam no 1995. līdz 2000. gadam ir 8,35 milj. kubikmetru gadā.

1996. gadā faktiski nocirsts 6,76 milj. kubikmetru, tajā skaitā 66,3% valsts mežos, 33,7% citos mežos. No kopējā sagatavotā kokmateriālu daudzuma malka — 37,3%, zāģbaļķi — 29%, apaļā lietkoksnē smalcināšanai — 21,3%. Speciālie sortimenti, kā, piemēram, taras kluči, finierkluči un sērkokciņu kluči kopā sastāda tikai 11,1%. Enerģētisko resursu ražošanai 1996. gadā patērēts 3,6 milj. kubikmetru koksnes. Pēc Valsts statistikas komitejas datiem enerģētisko resursu ražošanai patērētās koksnes apjoms sastāda 4,8 milj. kubikmetru.

Meža platība uz vienu iedzīvotāju Latvijā ir 1,16 ha vai vidēji 197 kubikmetri koksnes krājas. Valsts īpašumā pēc zemes reformas būs apmēram 56% meža, privātipašumā — 42%, pašvaldību īpašumā — 2%. Valsts meži galvenokārt veido lielākos meža masīvus. Privātie meži ir galvenokārt ir tipiski sīkmeži un veidojušies, aizaugot bijušām aramzemēm. Šie meži sastāv no dažādu koku sugu, atšķirīga vecuma, biežības un kvalitātes audzēm. Dabiski aizaugušajās platībās dominē lapu koki, pārsvarā baltalkšņi.

Privāto meža īpašumu skaits pēc zemes reformas var sasniegt līdz 120 tūkstošus.

Mežsaimniecībā ieguldītā kapitāla aprites laiku ietekmē meža kā apsaimniekošanas objekta īpašības, tai skaitā tā ilgais augšanas laiks, kā arī noteiktie minimālie ciršanas vecumi. Tādejādi pirmo komerciāli izmantojamo koksni var iegūt 20—40 gadu vecumā. Galvenā cirte lapu kokiem 50—70 gadu, bet skuju kokiem 80—100 gadu vecumā.

Mežsaimniecībā un mežizstrādē šobrīd darbojas ap 900 uzņēmumu, no kuriem tikai apmēram 30 var ierindot vidējo, vai nosacīti lielo skaitā. Laukos darbojas apmēram 1500 koksnes pārstrādes uzņēmumu.

Mežs kalpo kā Latvijas vides kvalitātes un stabilitātes garants. Valsts jeb publiskajā īpašumā esošie meži pilda ekoloģiskās un sociālās funkcijas. Ekonomiskās funkcijas valsts meža platībās skatāmas kopējā valsts ekonomiskās, kā arī lauku vides attīstības kontekstā. Valsts meži mazāk pakļaujami ar politiskiem lēmumiem saistītām izmaiņām.

Mežsaimniecība un tālākā koksnes pārstrāde dod darba vietas un ienākumus, tādējādi pildot arī ekonomiskās un sociālās funkcijas lauku apvidos. Privāto mežu īpašniekiem, kuri neveic lauksaimniecisko darbību, mežs kalpo galvenokārt kā kapitāls.

Jautājums par valsts mežu platību nodošanu ilgtermiņa nomā ir diskutējams. Attiecībā uz nomas termiņiem šobrīd izteikti dažādi viedokļi (10 gadi, 20 un 99 gadi).

Galvenās problēmas un mērķi

Galvenās ar mežsaimniecību saistītās problēmas ir sekojošas.

* Nav Latvijas zemes lietošanas ilgtermiņa stratēģijas un tāpēc nav arī skaidrības par potenciāli apmežojamo platību daudzumu un struktūru.

* Pašreizējā mežsaimniecību regulējošā tiesību aktu sistēma pilnībā neatbilst pašreizējai meža īpašuma struktūrai, kā arī nepilnīgi sabalansē sabiedrības ekoloģiskās un ekonomiskās intereses mežā.

* Ir izstrādāts Latvijas meža politikas projekts un nākotnē tās īstenošanai būs jāizstrādā "Meža politikas rīcības programmu", kā arī tiesiskos un institucionālos, kā arī finansiālā atbalsta līdzekļus.

* Valsts mežos darbojas daudz un nelieli uzņēmumi, tādēļ tiek ierobežotas kapitāla uzkrāšanas iespējas, kā arī iespējas veikt ilgtermiņa investīcijas mežsaimniecībā.

* Privāto mežu īpašniekiem ir nepietiekamas meža apsaimniekošanas tradīcijas un nepietiekamas mežsaimnieciskās zināšanas.

* Privātā sektora asociatīvās struktūras atrodas attīstībā. Lēni veidojas privātā sektora pašorganizējošās struktūras.

Meža nozares attīstības stratēģijas un taktikas mērķus un pamatprincipus ilgam laika periodam (15–25 gadi) Latvijā nosaka Latvijas meža politika. Pamatojoties uz šiem apsvērumiem, Latvijas meža politikai ir noteikts vispārīgais mērķis — meža un meža zemju ilgtspējīga (nenoplicinoša) apsaimniekošana.

Meža politikas kontekstā ilgtspējīga apsaimniekošana nozīmē meža un meža zemju pārvaldīšanu un izmantošanu tādā veidā un pakāpē, "lai saglabātos to bioloģiskā daudzveidība, produktivitāte, atjaunošanās spēja, vitalitāte un potenciālā spēja veikt nozīmīgas ekoloģiskās, ekonomiskās un sociālās funkcijas vietējā, nacionālā un globālā līmenī tagad un nākotnē, kā arī, lai neizraisītu draudus citām ekosistēmām" (Helsinku rezolūcija Nr.1).

Rīcības programmas **mērķi** ir šādi.

1. Mežainuma saglabāšana, meža zemju ražības paaugstināšana un lauksaimnieciski un citādi neizmantojamo zemju apmežošana, izmantojot valsts rīcībā esošos veicināšanas mehānismus.

2. Meža nozares ilgtspējīga attīstība un rentabilitāte, ievērojot ekoloģiskos un sociālos nosacījumus, dodot maksimāli iespējamo pievienotās vērtības pieaugumu.

3. Meža bioloģiskās daudzveidības saglabāšana un uzturēšana pašreizējā līmenī un meža stabilizējošo funkciju aizsardzība.

4. Valsts un privātajā īpašumā esošo mežu apsaimniekošanas mērķu, funkciju, uzdevumu un izpildmehānismu noformulēšana un norobežošana.

5. Garantijas nepieciešamo zināšanu un prasmes iegūšanai, attīstot mežizglītību, mežzinātni un informācijas sistēmas.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Programmas vispārējo mērķu sasniegšanai nepieciešama vairāku rīcību realizēšana. Sakarā ar to, ka Latvijā nav Mežu ministrijas, atbildība par meža nozari uzticēta Zemkopības ministrijai.

Lauku attīstības programmas kontekstā Zemkopības ministrija veic šādas rīcības.

— Nodrošina Meža politikas attīstību, Meža politikas īstenošanas programmas un nepieciešamo tiesību aktu izstrādi, kā arī pilnveido visu mežu uzraudzības un valsts mežu apsaimniekošanas institucionālo sistēmu.

— Veicina lauksaimniecībā neizmantojamo zemju apmežošanu — privāto meža īpašnieku mežos, ar daļēju valsts subsīdiju programmas palīdzību. 1998. gadā paredzēts šādām subsīdijām izlietot Ls 105 000.

— Izstrādā normatīvos aktus, kuri sekmē kooperācijas un uzņēmēju pašorganizējošo struktūru attīstību.

— Izstrādā priekšlikumus par ilgtermiņa kredītu garantijām un valsts subsīdijām privāto mežu atjaunošanai un ieaudzēšanai 6000 ha platībā ik gadus.

— Sekmē meža īpašnieku apmācības un konsultāciju sistēmas veidošanu. Apmācībām par meža ilgtspējības saglabāšanu nepieciešams budžeta finansējums, konsultācijas komerciālos jautājumos var nodrošināt privātās konsultatīvās iestādes.

— Veic meža monitoringu, kura mērķis ir sniegt objektīvu informāciju par mežaudžu stāvokli un izmaiņām vides piesārņojuma ietekmē.

Zemkopības ministrija sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju:

— izstrādā ilgtermiņa zemes izmantošanas programmas. Mežsaimniecības ilglaika attīstības plānošanu, tai skaitā apmežošanas un plantāciju ierīkošanas programmu izstrādi, veic saskaņā ar pašvaldību teritoriju attīstības plāniem, zemes izmantošanas programmām, un paredzot valsts motivētos līdzekļus apmežošanai, tai skaitā ar subsīdijas.

Zemkopības ministrija sadarbībā ar Ekonomikas ministriju:

— sekmē tādu projektu attīstību (tajā skaitā ar finansiālu atbalstu), kas dod ievērojamu pievienotās vērtības pieaugumu, gadījumos, kad to vēl nevar paveikt privātais sektors;

— sekmē koksnes atlieku izmantošanu enerģētikā, lai samazinātu sēru saturoša kurināmā ietekmi uz vidi;

— veic koksnes un nekoksnes meža produktu tirgus regulāciju, kā arī saskaņo kvalitātes vadības sistēmu ar starptautiskajām un ES prasībām.

3.1.3. Zivsaimniecība

Sagatavots pēc Valsts zivsaimniecības pārvaldes iesniegtajiem priekšlikumiem sadaļai par zivsaimniecību "Problēmas iekšējos ūdeņos"

Galvenās problēmas un mērķi

Lauku attīstības kopīgajā kontekstā nozīmīgu vietu ieņem zivsaimniecība. Latvija ir bagāta ar ūdeņiem, tās teritorijā atrodas 2256 ezeri ar ūdens virsmas platību virs 1 ha un kopplatību ap 100 tūkst.ha. Galvenie zivju resursi koncentrēti apmēram 800 ūdenstilpēs (ūdens virsmas platība lielāka vai vienāda ar 100 ha) ar kopējo platību 91,5 tūkst.ha, kā arī lielākajās upēs.

Lielākā daļa šo ūdeņu ir eitrofas ūdenstilpes, kurām raksturīga augsta zivju produktivitāte.

Latvijas iekšējos ūdeņos sastopamas aptuveni 40 zivju sugas, no kurām rūpnieciskā zvejā konstatētas 26, t.i. 65%.

30—to gadu beigās Latvijā diķsaimniecība pastāvēja galvenokārt kā palīgnozare pie gandrīz tūkstoša zemnieku saimniecību. Valsts sniedza palīdzību diķu zivju vaislinieku un mazuļu audzēšanas attīstībai. Diķu kopplatība bija ap 4500 ha, preču zivju produkcija — vairāk kā 300t gadā.

Pēckara periodā zivju mazuļu audzēšana un izlaišana attīstījās galvenokārt kā kompensācijas pasākumu komplekss sakarā ar Daugavas HES kaskādes izbūves zivsaimniecībai radītajiem zaudējumiem. Pašreiz zivju mazuļu izlaišana no valsts zivju audzētavām kopumā atpaliek no krājumu ataudzēšanai nepieciešamā apjoma.

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu zivsaimniecības sociālekonomiskajā un tiesiskajā stāvoklī ir notikušas izmaiņas. Zemes reforma laukos un pāreja uz tirgus ekonomiku ir novedusi dziļā depresijā preču zivju — karpu un foreļu — audzēšanu. Preču karpu produkcija pēdējos gados Latvijā ir ap 500 t, foreļu — 5 — 10t gadā. Preču zivju audzēšana var veiksmīgi attīstīties privātuzņēmēju pārziņā, valsts atbalsts palīdzētu nozares pārstrukturēšanu, veicinot ārzemju tehnoloģijas un investīciju piesaisti, nodibinot īpašus akvakultūras atbalsta centrus, kas ietvertu informācijas, zivju selekcijas, personāla apmācības u.c. projektus.

Zivsaimniecības attīstības perspektīvas saistāmas ar kopīgo lauku attīstību, īpaši ja ņem vērā makšķerēšanas attīstības iespējas kā publiskajās, tā privātajās ūdenstilpēs, kas paplašinās ar makšķerēšanu saistītās servisa un pakalpojumu sfēras attīstību laukos — privāto viesnīcu tīkla veidošana pie upēm un ezeriem, laivu un makšķerēšanas riku īre, informatīvie un ceļvežu pakalpojumi, noķerto zivju sagatavošanas iespējas u.c.

Izvērtējot zivsaimniecības attīstības perspektīvas laukos, nozares politikas **galvenie mērķi** ir:

1. iekšējo ūdeņu (ezeru, upju) zivju resursu izmantošanas efektivitātes paaugstināšana un nozvejoto zivju izmantošanas veicināšana zivju apstrādes rūpniecībā;
2. iekšējo ūdeņu (ezeru, upju) zivju sugu sastāva un zivju resursu tirgus vērtības palielināšana, zivju krājumu mākslīga pavairošana;
3. zivkopības iespēju atjaunošana un paplašināšana, jaunu audzēšanas tehnoloģiju un zivju sugu ieviešana, zivkopju apmācības attīstība;
4. makšķerēšanas iespēju paplašināšana un makšķerēšanas tūrisma attīstība.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Zemkopības ministrija 1998.gadam ir paredzējusi valsts subsīdiju līdzekļus Ls 150 000 zivkopības attīstībai. Zivsaimniecības veicināšanai subsīdijas ir paredzētas jaunu tehnoloģiju ieviešanai, zvejas aprīkojuma modernizācijai, zivju uzlabošanas iespēju pilnveidošanai, zivju pārstrādes tehnoloģijas ieviešanai un profesionālās zvejniecības apmācību ieviešanai.

Zivsaimniecības attīstības mērķu realizācijai nepieciešamas šādas rīcības.

— Par iekšējo ūdeņu zivju resursu izmantošanas efektivitātes paaugstināšanu un nozvejoto zivju izmantošanas veicināšanu zivju pārstrādes rūpniecībā atbildīgās institūcijas ir Zemkopības ministrija, Ekonomikas ministrija, Valsts zivsaimniecības pārvalde, vietējās pašvaldības, piesaistot valsts subsīdiju līdzekļus iekšējo ūdeņu zvejniecības attīstībai.

Nepieciešama šāda rīcība:

— saskaņā ar Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības Nacionālo programmu veicināt iekšējo ūdeņu zivju pārstrādes attīstības un jaunu pārstrādes uzņēmumu veidošanos lauku apvidū, lai nodrošinātu tirgū svaigā veidā nepieprasītu

vai ātri bojājamo zivju pārstrādi pārtikai izmantojamu zivju produktu ražošanā, kā arī atbalsta sniegšana iekšējo ūdeņu zvejniekiem laivu un zvejas aprīkojuma iegādei, saldētavu un zivju apstrādes uzņēmumu veidošanai.

Privātpersonas un firmas, kas zvejo iekšējos ūdeņos vai veic saldūdens zivju pārstrādi, iesaista privātpersonu un privātkompāniju līdzekļus.

— Par iekšējo ūdeņu zivju sugu sastāva un zivju resursu tirgus vērtības palielināšanu un zivju krājumu mākslīgas pavairošanas mērķa sasniegšanu atbild Valsts Zivsaimniecības pārvalde, Latvijas Zivsaimniecības pētniecības institūts un Iekšējo ūdeņu problēmu laboratorija, Valsts zivju audzētavas, vietējās pašvaldības. Finansējums — Zemkopības ministrijas noteiktais nepieciešamais finansējums no valsts budžeta līdzekļiem, Zivju fonda līdzekļi.

Nepieciešamas šādas rīcības:

— iekšējo ūdeņu zivsaimniecības kadastra izstrādes turpināšana un svarīgāko ezeru un upju zivsaimnieciskās produktivitātes noteikšana;

— Latvijas publisko upju un ezeru zivsaimnieciskās ekspluatācijas noteikumu izstrāde un priekšlikumu sagatavošana zivju krājumu mākslīgai pavairošanai;

— zivju krājumu atražošanas paplašināšana un attīstība valsts zivju audzētavās un valsts īpašumā esošajās ūdenstilpēs;

— informācijas nodrošināšana par valsts un privātām zivju mazuļu audzētavām, sekmējot privāto ūdeņu īpašnieku zivju krājumu papildināšanas iespējas;

— izglītojošu materiālu sagatavošana un izplatīšana par iekšējo ūdeņu apsaimniekošanu, zivju resursu pavairošanas jautājumiem, ielaišanai iesakāmām zivju sugām, to savstarpējām proporcijām u.t.t.

Privātpersonas un firmas, kas zvejo iekšējos ūdeņos, makšķernieku klubi un biedrības iesaista klubu, biedrību, privātpersonu un firmu līdzekļus.

— Par zivkopības iespēju atjaunošanu un paplašināšanu, jaunu audzēšanas tehnoloģiju un zivju sugu ieviešanu, zivkopju apmācības attīstību atbild Valsts zivsaimniecības pārvalde, Latvijas Zivsaimniecības pētniecības institūts un Iekšējo ūdeņu problēmu laboratorija, valsts zivju audzētavas, Lauksaimniecības Universitāte, Lauksaimniecības skolas, Lauksaimniecības konsultāciju centrs, vietējās pašvaldības. Finansiālais nodrošinājums — Zemkopības ministrijas noteiktais nepieciešamais finansējums no valsts budžeta līdzekļiem un valsts subsīdiu programmas netradicionālajai lauksaimniecībai, Zivju fonda līdzekļi.

Nepieciešamas šādas rīcības:

— veco padomju saimniecību un kolhozu zivju diķu izmantošanas atjaunošana zivkopības vajadzībām, veicinot diķu aizņemto zemju īpašnieku savstarpējo kooperāciju;

— jaunu pilnsistēmas zivju audzētavu (no ikru inkubācijas līdz preču zivīm), specializētu zivju mazuļu vai tirgus zivju audzētavu veidošanas veicināšana;

— Latvijas zemnieku apmācības attīstība zivkopībā un informatīvā materiāla nodrošinājuma paplašināšana zivju audzēšanas jautājumos, lai nodrošinātu vides aizsardzības un veterināro prasību ievērošanu un pareizu tehnoloģiju izmantošanu diķsaimniecībās;

— pētījumu attīstīšana par Latvijā visefektīvāk izmantotajām zivju audzēšanas tehnoloģijām, piemērotākajām zivju un citu ūdens dzīvnieku (piemēram, vēžu) sugām.

Privātpersonas un firmas, kas nodarbojas ar zivsaimniecību, piesaista firmu un privātpersonu līdzekļus.

3.2. Uzņēmējdarbības veicināšana

Sagatavots pēc Ekonomikas ministrijas iesniegtajiem materiāliem

Galvenās problēmas un mērķi

1997.gads valstij kopumā vērtējams kā sekmīgs gads, kas pavēris iespējas turpmākai ekonomiskajai izaugsmei, jo šajā gadā sasniegts stabils un nozīmīgs iekšzemes kopprodukta pieaugums (6%), salīdzinot ar iepriekšējo gadu, pazeminājusies inflācija līdz 8,4%, vērojams visu svarīgāko makroekonomisko indikatoru reāls kāpums un norītējuši aktivizācijas procesi valsts ekonomikā, kas ļāvuši samazināt bezdarba līmeni valstī, un 1997.gada beigās tas bija 6,7% (1996.gada beigās – 7,1%).

Taču bezdarba līmenis un līdz ar to ekonomiskās aktivitātes būtiski atšķiras valsts rajonos, mazpilsētās un lielajās pilsētās. 1997.gada oktobra beigās bezdarba līmenis svārstījās no 3% Ventspils pilsētā un Rīgā līdz 28,3% Rēzeknes rajonā. Salīdzinot ar iepriekšējā gada 1.oktobri vairāk kā pusei no rajoniem bezdarba līmenis ir palielinājies. Jāatzīmē, ka reālais bezdarba līmenis valstī ir daudz augstāks. 1997.gada maijā Latvijā kopumā darba meklētāju skaits faktiski bija 15,9% (pēc Centrālās statistikas valsts pārvaldes veiktajiem darbaspēka apsekojumiem).

Patreiz uzņēmējdarbības aktivitātes laukos ir samērā vāji attīstītas, lauku uzņēmēju skaits pagastos ir neliels un lēni augošs. Uzņēmējdarbība galvenokārt attīstās tādos virzienos kā tirdzniecība, transporta pakalpojumi, agroserviss, pārstrāde un kokapstrāde. Dažviet attīstās pakalpojumu sniedzēju uzņēmumi, taču to attīstības būtisks kavēklis ir lauku iedzīvotāju zemā pirktspēja.

Nelielo saimniecību, nepiemēroto saimniecības ēku un iekārtu, neinformētības par saražotās produkcijas realizācijas iespējām, kā arī augstās produkcijas pašizmaksas rezultātā ienākumi no saimniekošanas ir nelieli, bieži vien saimniekošana ir pat nerentabla. Līdz ar to ir zems pieprasījums pēc saimniekošanai nepieciešamajām izejvielām, patēriņa precēm un pakalpojumiem. Lauksaimniecības aktivitātes galvenokārt tiek veiktas, lai apmierinātu savas ģimenes patēriņu. Nodarbinātības iespēju trūkums, neadekvātas zināšanas un iemaņas, kā arī labāk izglītoto un vairāk motivēto jauniešu aizbraukšana ir radījusi situāciju, kad ievērojama daļa lauku iedzīvotāju ir spiesti nodarboties ar savas eksistences nodrošināšanu.

Jāatzīmē, ka sekmīgāk darbojas tie nedaudzie uzņēmumi, kuri atrod produkcijai plašāku tirgu Latvijā, vai pat eksporta tirgu. Uzņēmumu tīklus parasti izveidojuši pilsētu iedzīvotāji, īpaši tirdzniecībā un pakalpojumu jomā – viņi labāk izprot tirgu, ir aktīvāki, un labāki uzņēmēji nekā pagastu vietējie iedzīvotāji. Pilsētās izvietotie apstrādājošās rūpniecības uzņēmumi varētu būt nozīmīgs lauku uzņēmējdarbību veicinošs faktors. Modernās tehnoloģijas un komunikāciju līdzekļi ļauj izveidot laukos nelielus konkurētspējīgus uzņēmumus un lielo kompāniju filiāles, kā tas dažviet noticis ar tekstilrūpniecības un apģērbu ražošanas uzņēmumiem mazpilsētās.

Lielākie investori un jaunu darba vietu radītāji pašreiz ir pārtikas un kokapstrādes uzņēmumi, kas arī ir nozīmīgākie un ekonomiski spēcīgākie laukos. Šajos sektoros notiek strauja izaugsme, un pastiprinās konkurence par tirgus koncentrēšanu, kas spiež šos uzņēmumus investēt, savukārt, investīcijas tehnoloģijā ļauj daudziem uzņēmumiem produkciju eksportēt.

Galvenās **problēmas** ir:

* nedrošība, pieredzes un zināšanu trūkums biznesa uzsākšanai, kā arī nepietiekošas zināšanas par produkcijas realizācijas tirgiem, līdz ar to ir lielas grūtības izstrādāt biznesa plānus un attīstības perspektīvas;

* ierobežotās iespējas piekļūšanai finansu resursiem, sākuma kapitāla trūkums uzņēmējdarbības uzsākšanai;

- * augstās esošās komercbanku aizdevumu likmes ilgtermiņa uzņēmumu attīstības kreditēšanai;
- * uzņēmumu rīcībā esošais īpašums ir ar zemu likviditāti attiecībā pret nepieciešamo ūīlu, ko pieprasa bankas aizdevumu garantēšanai;
- * uzņēmējdarbību regulējošās likumdošanas nepilnības;
- * atpalikusī saimnieciskā infrastruktūra ārpus Rīgas reģiona;
- * valstī nav attīstīts investīciju mehānisms mazajos uzņēmumos;
- * lielāko riska daļu uzņemas uzņēmējs, nav iespējas realizēt projektus ar lielu riska pakāpi;
- * nepietiekamais atbalsts no institūcijām gan vietējā, gan valsts līmenī.

Attīstot uzņēmējdarbību laukos, jāņem vērā, ka galvenie noteicēji mūsdienu sabiedrībā arī laukos ir patērētāji. Patērētāja prasību saskaņošana ar nepieciešamību radīt jaunas darbavietas un attīstīt uzņēmējdarbību laukos, nosaka īpašo uzņēmējdarbības attīstības raksturu laukos.

Neskatoties uz problēmām, lielākajai daļai lauku iedzīvotāju ir vēlme uzsākt uzņēmējdarbību.

Lauku uzņēmējdarbības attīstības veicināšanai izvirzāmi šādi **mērķi** :

1. Lauku uzņēmēju atbalsta ekonomisko un finansu instrumentu attīstība:

- lauku uzņēmējdarbībai labvēlīgas nodokļu politikas īstenošana,
- vietējo un ārvalstu investīciju piesaistes sekmēšana,
- dažādo atbalsta fondu darbības orientācija uz lauku attīstību,
- uzņēmumu atbalsta sistēmas izveide, kura nodrošina riska samazināšanu uzņēmējdarbības projektu realizācijā.

2. Lauku uzņēmējdarbības veicinošas vides attīstība:

- pašvaldību lomas uzņēmējdarbības veicināšanā palielināšana;
- kooperācijas un sakaru attīstības veicināšana;
- uzņēmējdarbību veicinošās infrastruktūras uzturēšana un attīstīšana.

3. Biznesa izglītības un konsultāciju sistēmas pieejamības laukos uzlabošana.

Līdzšinējie pasākumi

Esošajā likumā "Par uzņēmuma ienākuma nodokli" ir paredzēts, ka nodokļu atlaide mazajiem uzņēmumiem ir 20% no aprēķinātā uzņēmuma ienākuma nodokļa, ja pirmstaksācijas gadā nav pārsniegti vismaz divi no šādiem nosacījumiem:

- pamatlīdzekļu bilances vērtība — Ls 70 000;
- neto apgrozījums — Ls 200 000;
- vidējais strādājošo skaits — 25 cilvēki.

— Saskaņā ar likumu "Par pievienotās vērtības nodokli" uzņēmums var reģistrēties kā ar nodokli apliekamā persona neatkarīgi no veikto darījuma apjoma, kas nozīmē, ka maziem uzņēmumiem ir tiesības uz pievienotās vērtības priekšnodokļa atskaitījumiem.

- Lauksaimniecības produkciju ražojošām zemnieku saimniecībām obligāta prasība reģistrēties kā apliekamām personām, kad 12 mēnešu laikā veikto darījumu apjoms pārsniedz Ls 30000 (vispārējā prasība ir 10000 Ls). Kooperatīvo sabiedrību sniegtie pakalpojumi zemnieku saimniecībām ir atbrīvoti no pievienotās vērtības nodokļa.
- Uzņēmumi, kuri veic lauksaimniecisko darbību, arī zemnieku saimniecības, bet kam nepiemēro uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaidi, kas paredzēta maziem uzņēmumiem, neatkarīgi no citiem darbības veidiem, uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaide noteikta Ls 10 apmērā par katru lauksaimniecībā izmantojamās zemes hektāru.
- Zemnieku saimniecības, kas nav ar pievienotās nodokli apliekamas personas (saskaņā ar likuma "Par pievienotās vērtības nodokli" 3.pantu), par savu saražoto un pārstrādes uzņēmumiem nodoto lauksaimniecības produkciju saņem pievienotās vērtības nodokļa kompensāciju.
- Par iegādāto dīzeļdegvielu zemnieku saimniecībām tiek atmaksāts akcīzes nodoklis atbilstoši likumam "Par akcīzes nodokli naftas produktiem".
- Ar iedzīvotāju ienākuma nodokli netiek aplikti ienākumi no lauksaimnieciskās ražošanas, ja tie nepārsniedz Ls 3000 gadā.
- Likumā "Par uzņēmuma gada pārskatiem" ir paredzēta vienkāršota atskaites sistēma uzņēmumiem, kas atbilst mazo uzņēmumu kritērijiem. Vienkāršota atskaites sistēma ir paredzēta zemnieku un zvejnieku saimniecībām, kā arī individuāliem uzņēmumiem, kuru gada ieņēmumi no saimnieciskiem darījumiem nepārsniedz Ls 45000 gadā, un tie iesniedz Valsts ieņēmumu dienestam tikai tādas atskaites, kas saistītas ar nodokļu maksājumiem.
- Likumā "Par uzņēmuma ienākuma nodokli" 13. un 14. pantā paredzēts noteikt investīcijas veicinošu īpašu nodokļu režīmu uzņēmumiem, kuri ir reģistrēti un darbojas īpaši atbalstāmajos reģionos un kuru attīstības projekti atbilst īpaši atbalstāmā reģiona attīstības programmai. Šie uzņēmumi ir tiesīgi izmantot īpašu pamatlīdzekļu nolietojuma norakstīšanas kārtību, kas ļaus pamatlīdzekļus norakstīt īsākā laika periodā. Vienlaikus šie uzņēmumi varēs taksācijas perioda zaudējumus segt hronoloģiskā secībā no nākamo desmit taksācijas periodu apliekamā ienākuma.
- Saskaņā ar likumu "Par akcīzes nodokli naftas produktiem" ar akcīzes nodokli netiek aplikti naftas produkti, kurus muitas kontrolē piegādā Latvijas Kuģu reģistrā reģistrētiem zvejas kuģiem.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Lauku uzņēmēju atbalsta ekonomisko un finansu instrumentu attīstību iespējams panākt, veicot sekojošus pasākumus:

- ministrijām, kuru pārziņā vai pārraudzībā atrodas dažādie atbalsta fondi, noteikt finansu līdzekļu apjomu, kuru var novirzīt uzņēmējdarbības veicināšanai laukos. Reģionālās attīstības padomei koordinēt dažādo fondu līdzekļu dotācijas lauku attīstības veicināšanai;
- veikt vietējo un ārvalstu investīciju piesaisti pasākumiem un projektiem, kuri sekmē lauku uzņēmējdarbības attīstību un jaunu darba vietu radīšanu. Par pasākuma vai projekta realizāciju atbild attiecīgā ministrija, kuras kompetencē ir attiecīgais pasākums/projekts, un tas tiek iekļauts dotās ministrijas darba programmā;
- izstrādāt Pasaulē bankas aizdevuma realizācijas shēmu;
- lai veicinātu jaunu uzņēmumu veidošanos realizējot attīstības projektus, paredzēt iespēju uzņēmējiem izmantot nepieciešamo konsultatīvo palīdzību. Veicināt riska ieguldījumu realizēšanas iespējamību, sniedzot uzņēmējiem

palīdzību riska ieguldījumu projekta izstrādē un novērtēšanā. Minētās palīdzības koordināciju jānodrošina Ekonomikas ministrijai, izveidojot attiecīgā palīdzības veida sniegšanas kārtību.

Lai sekmētu uzņēmējdarbību veicinošās vides attīstību laukos, nepieciešams:

— sekmēt vietējo pašvaldību attīstības plānu un teritorijas plānojumu izstrādi, kas paredz pašvaldības teritorijā esošos resursu, būvju, zemju apzināšanu un attīstības perspektīvu iezīmēšanu, kas vienlaicīgi ir viens no svarīgākajiem faktoriem investīciju piesaistei. Šim nolūkam Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, organizējot mērķdotāciju piešķiršanu pašvaldībām attīstības plānu un teritorijas plānojumu izstrādei, pagastu un mazpilsētu pašvaldību pieteikumus uzskatīt kā prioritārus;

— atbalstīt visa veida uzņēmēju kooperācijas veidošanos, izstrādājot demonstrācijas projektus, izmantojot ārvalstu tehnisko palīdzību. Atbildīgais par šāda atbalsta sniegšanu var būt jebkura ministrija, vai arī institūcija savas kompetences ietvaros.

Lai uzlabotu biznesa izglītības un konsultāciju sistēmas pieejamību laukos, nepieciešama:

— pašvaldību ieinteresētība uzņēmējdarbības attīstībā: apmācību un semināru organizēšana ar uzņēmējdarbību saistītos jautājumos, pieaicinot privātās uzņēmējdarbības, uzņēmēju asociācijas, Uzņēmējdarbības atbalsta centrus, Lauksaimniecības konsultāciju centru u.c.;

— konkursa par "uzņēmības balvu" organizēšana un pasniegšana valsts un pašvaldību mērogā. Atbildīgās institūcijas: Zemkopības, Labklājības un Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Finansiālais nodrošinājums tiek paredzēts attiecīgo ministriju darba programmās;

— lauku uzņēmēju pieredzes apmaiņas braucienu organizēšana un ārvalstu partneru piesaiste. Atbildīgās institūcijas: Zemkopības, Labklājības, Izglītības un zinātnes, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības u.c. ministrijas. Finansiālais nodrošinājums tiek paredzēts no Eiropas savienības atbalsta programmām;

— izvērtēt pastāvošo lauku uzņēmējdarbības konsultāciju, jaunievedumu un apmācību centru darbību un izstrādāt to reģionālo tīklu veidošanas programmu.

3. 3. Nodarbošanās veidu un ienākumu dažādošana

Sagatavojis Lauku Jaunievedumu centrs

"Atbalsts ekonomikas un sociālo aktivitāšu dažādošanai ir jākoncentrē, lai nodrošinātu apstākļus, kas sekmē privātā sektora un pašpārvaldes iniciatīvu: investīcijas, tehnisko palīdzību, biznesa pakalpojumus, piemērotu infrastruktūru, izglītību, apmācību, kā arī integrētu virzību informācijas tehnoloģijas jomā, stiprinot mazās pilsētas kā neatņemamas lauku novadu sastāvdaļas un galvenā attīstības faktora nozīmi, kā arī sekmējot dzīvotspējīgu lauku kopienu veidošanos un ciematu atjaunošanos" (Korkas deklarācijas 3.punkts "Dažādošana").

Turpmākajos gados sagaidāms, ka aizvien lielāka uzmanība tiks pievērsta lauku videi un tiem darbības veidiem, kas veicinās lauku apvidu ilgtspējīgu attīstību un reaģēs uz sabiedrības pieaugošajām prasībām pēc pakalpojumiem, kas realizējas lauku vidē. Tiks paplašināti pasākumi, kuru mērķis ir saglabāt un uzlabot vides kvalitāti.

Pašlaik lauksaimnieciskā ražošana un ar to saistīto pakalpojumu sniegšana nodrošina darbu un ienākumus apmēram vienai piektdaļai lauku iedzīvotāju. Lauksaimniecības īpatsvars ekonomikā samazinās. Lai kļiedētu sociālo spriedzi laukos, nepieciešams attīstīt dzīvotspējīgas zemnieku saimniecības, un vairot lauku iedzīvotāju ienākumus. Darba vietu skaita samazināšanās lauksaimniecībā izsauc darbaspēka aizplūšanu uz pilsētām, tāpēc, lai

šo procesu samazinātu, lauku teritorijās dzīvojošajiem cilvēkiem nepieciešams meklēt nodarbinātības iespējas citās saimniekošanas sfērās.

Lauku apvidiem jāpilda vides un rekreācijas funkcijas, bet ar šo funkciju izpildi saistītās prasības var ievērojami ietekmēt lauksaimniecības pārkārtošanos, vienlaikus piedāvājot laukiem jaunas attīstības iespējas, kā lauksaimniekiem un viņu ģimenēm gūt ienākumus.

Pašreiz sāk attīstīties līdz šim maz pazīstami alternatīvās saimniekošanas veidi, piemēram:

— ar bioloģisko lauksaimniecību nodarbojas ~ 200 saimniecības 2750 ha platībā, 76 no tām saņēmušas Zaļo sertifikātu;

— ar dzērveņu audzēšanu nodarbojas ~30 saimniecības, kuru rīcībā ir 850 ha purvu, 50 ha platībā iestādīts augstvērtīgs dzērveņu šķirņu materiāls;

— ārstniecības augi tiek audzēti 80—100 ha platībā;

— 1996.gadā saražots 100—120t rūpnieciski audzējamo sēņu;

— lauku tūrisms Latvijā organizēti attīstās jau piekto gadu, un 1998.gadā darbosies ~90 šajā virzienā specializējušos zemnieku saimniecību; tūristu pieprasījums pēc atpūtas laukos kopš 1996.gada palielinājies divkārt, un 1997.gadā 4000 tūristu pasūtījuši brīvdienu atpūtas vietas laukos; ārvalstu tūristu ir ~20% (1995.gadā — 8%);

Galvenās problēmas un mērķi

Nodarbošanās veidu un ienākumu dažādošana laukos ir cieši saistīta ar lauku iedzīvotāju attieksmi pret jaunievedumiem (inovācijām). Eiropas savienības dokumentos inovatīvās darbības veicināšanai pievērsta īpaša uzmanība.

Latvijā inovatīvā darbība līdz šim bijusi maz aktīva, un jaunievedumi laukos lauku iedzīvotāju vidū iegūst popularitāti tikai pēdējos 1—2 gados. To **problēmu** vidū, kas jāatrisina nodarbošanās veidu un ienākumu dažādošanas veicināšanai laukos, nozīmīgākās ir:

- * sabiedriskās domas aktivizēšana par labu jaunievedumiem;
- * zinātnes orientācija uz lietišķajiem pētījumiem, kas ir inovatīvās darbības pamats;
- * lauku dažādošanas un inovatīvās darbības finansēšanas noteikumu uzlabošana;
- * informācijas saņemšanas un konsultēšanās iespēju nodrošināšana;
- * profesionālās izglītības mācību iestāžu laukos mācību plānu un programmu pielāgošana dažādošanas mērķiem;
- * kooperācijas, kā lauku dažādošanas instrumenta, veicināšana.

Netradicionālo saimniekošanas virzienu attīstīšanas (lauku dažādošanas) **mērķi** ir:

1. aizpildīt nodarbinātības nišas lauku apvidos un attīstīt alternatīvo uzņēmējdarbību ražojošajā, pārstrādes un pakalpojumu sfērā, balstoties uz vietējā darbaspēka un dabas resursu racionālu izmantošanu;
2. padarīt lauku novadus pievilcīgākus darbam un dzīvošanai, saglabājot tradicionālo dabas vidi;
3. papildināt lauku iedzīvotāju ienākumus, vienlaicīgi piedāvājot jaunus pakalpojumus un jaunus produktu veidus patērētājiem.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Programmas mērķu sasniegšanai nepieciešama vairāku pasākumu realizēšana.

— Netradicionālo lauksaimniecības nozaru un alternatīvo nodarbošanās veidu demonstrējumu saimniecību izveidošana, kuras varētu kalpot par bāzi apmācībām, jaunu tehnoloģiju izmēģināšanai un piemērošanai vietējiem apstākļiem — atbildīga Zemkopības ministrija. 1998.gada valsts subsīdiju programmā paredzēta "Labas prakses saimniecību" atbalstīšana, subsidēšana tiek veikta līdz Ls 10 000 apmērā vienam subsīdiju saņēmējam, kopējā subsīdiju summa 1998.gadam — Ls 260 000.

— Informācijas, apmācību un konsultatīvās darbības atbalsta paplašināšana. Pašreiz par to atbildīga vienīgi Zemkopības ministrija. 1998.gada valsts subsīdiju programmā paredzēta:

— izglītojošo un informatīvo materiālu sagatavošana un izplatīšana — Ls 151 000;

— lauksaimniecības sasniegumu popularizēšana — Ls 50 000;

— izglītojošo kursu un semināru atbalsts — Ls 40 000.

— Netradicionālo saimniekošanas metožu apmācību programmu ieviešana profesionālajās izglītības mācību iestādēs laukos — atbildīga Zemkopības ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, pašvaldības — skolās ar pašvaldību pakļautības statusu. Finansējums pēc principa " nauda seko skolēnam".

— Gados jaunu cilvēku piesaistišanu lauku apvidiem, piešķirot ilgtermiņa kredītus un subsīdijas. Šobrīd atbildību uzņēmusies Zemkopības ministrija, 1998. gada valsts subsīdiju programmā piešķirot subsīdijas zemniekiem 30% apmērā no izlietoto kredīta līdzekļu summas, bet zemniekiem vecumā līdz 35 gadiem — 35% apmērā.

Valsts budžeta subsīdiju izmantošanas programma "Netradicionālo nozaru un lauku vides atbalsts" ir ilglaicīga programma lauku vides saglabāšanai. Tā vērsta uz papildus iespēju radīšanu lauku iedzīvotājiem, stimulējot nodarbinātību, apmierinot prasības pēc dzīves kvalitātes, kā arī mazinot migrāciju uz pilsētām.

Subsīdiju izmantošanas programma paredz lauksaimniecības pārstrukturēšanu un attīstīšanu, kā arī ekonomikas dažādošanu — dabas resursu apsaimniekošanu, vides funkciju palielināšanu, lauku tūrismu. Tātad kopumā — tādu Latvijas lauku attīstību, kas atbilst līdzsvarotas attīstības kritērijiem.

Nodarbinātības palielināšanai un dažādošanai uzmanība jāpievērš Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu attīstības Nacionālās programmas realizēšanas gaitā.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija realizē tūrisma informatīvo programmu, iekļaujot tajā Latvijas lauku un mazpilsētu kultūrvēsturisko vidi, saistot to ar lauku infrastruktūru un tūrisma servisa attīstību. Programmu finansē no valsts budžeta, kā arī no tūrisma organizāciju līdzekļiem.

Sakarā ar to, ka lauku tūrisms ir viens no šobrīd jau populārākajiem lauku dažādošanas virzieniem, Lauku attīstības programmā iekļauta apakšprogramma " Lauku tūrisms".

3.3.1. Lauku tūrisms

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

un Latvijas lauku tūrisma asociācija " Lauku ceļotājs"

Tūrisms pasaulē ir visstraujāk un vissekmīgāk augošā tautsaimniecības nozare, kas sastāda ap 10% no IKP un nodrošina katru 10—to darba vietu. Tūrisms tiek uzskatīts par stratēģisku ekonomiskās attīstības prioritāti. Vairāk nekā 550 miljoni cilvēku katru gadu apmeklē citas valstis, kamēr desmit reizes vairāk tūristu ceļo savas valsts

iekšienē. Tūrismam ir milzīga nozīme ikvienas valsts labklājības celšanā, valsts reģionu līdzsvarotā attīstībā un jaunu darbavietu radīšanā.

1997.gadā Ministru kabinets akceptēja Latvijas tūrisma attīstības koncepciju. Koncepcijā noteikti tūrisma valsts politikas mērķi, attīstības pamatprincipi un stratēģiskie uzdevumi, tūrisma attīstības nodrošinājums, uzdevumi un rīcība tuvākajam laikam.

Koncepcija paredz Tūrisma attīstības nacionālās programmas izstrādāšanu, kā arī tūrisma informācijas tīkla izveidošanas projektu līdz 1998.gada 1.jūlijam.

Pašreiz tiek izstrādāti divi attīstības projekti, kuri ir īpaši nozīmīgi tūrisma attīstībai laukos — Ekotūrisma attīstības plāns Kurzemes rietumu piekrastē un Tūrisma attīstības plāns Ziemeļvidzemes biosfēras rezervātā.

Valsts tūrisma pārvalde katru gadu organizē īpašas Latvijas tūrisma dienas, un piedalās apm. 15 starptautiskos tūrisma gadatirgos, kuros tiek reklamētas visas tūrisma iespējas Latvijā.

Šāda informācija ir pieejama visos vietējos un ārvalstīs esošajos Latvijas tūrisma informācijas centros. Tūrisma attīstības valsts budžeta līdzekļu apjoms 1998.gadam ir Ls 101 922. Valsts politikas realizēšanai tūrisma attīstībā tas ir nepietiekams.

Lauku tūrisma attīstībai ar valdības atbalstu no Privatizācijas fonda līdzekļiem Latvijas lauku tūrisma asociācijai "Lauku ceļotājs" laikā no 1994. — 1996.gadam piešķirti Ls 57 780.

1997.gadā Ls 3151 piešķirti sadarbības projekta ar Norvēģijas partneriem realizācijai, kas paredz izveidot informācijas datorsistēmu pa Latvijas lauku reģioniem, apmācības materiālu tulkošanu un izplatīšanu lauku tūrisma uzņēmējiem, kā arī Internet lappuses izveidi.

Lauku tūrisma attīstību Latvijā veicina:

—lauku iedzīvotāja nepieciešamība pēc papildus peļņas un skaidras naudas;

—iespēja racionāli izmantot brīvās dzīvojamās telpas, zemi, kas nav piemērota lauksaimnieciskajai ražošanai, kā arī veicināt skaistāko ainavu saglabāšanu;

—iespēja lauku iedzīvotājam, kura dzīvesveids dažādu apstākļu dēļ ir stipri vien noslēgts, satikties ar dažādu profesiju un dzīves stilu cilvēkiem, nepieciešamība pastāvīgi turēt kartībā savu māju un sētu;

— izdevība cilvēkam, kurš atguvis savu īpašumu un pārcēlies dzīvot no pilsētas uz laukiem, bet ar lauksaimniecisko ražošanu nodarboties nav nolēmis.

Pašreiz raksturīgākais lauku tūrisma produkts ir B&B — "nakšņošana un brokastis", kā arī vasaras mājas — atsevišķas mājiņas tikai viesiem.

Palielinoties pieprasījumam pēc atpūtas laukos, lauku saimniecības sāk pārorientēties no tradicionālās lauksaimniecības uz tūristu uzņemšanu, paplašināt esošās telpas un būcēt jaunas kotedžas ciemiņiem. Arvien vairāk tiek domāts par papildus piedāvājuma veidošanu: zirgu izjādes, laivu noma, lauku pirts, gida pakalpojumi, sporta inventāra īre, makšķerēšana, ekskursijas pa apkārtni, apskates saimniecības u.t.t.

1997.gadā ar tūristu uzņemšanu nodarbojās ~61 saimniecība. 1998.gadā darbojas ~78 saimniecības, ~22 gatavojas šo biznesu uzsākt tuvākajā laikā.

Galvenās problēmas un mērķi

Nozīmīgākās problēmas, kas jāatrisina tuvākajā laikā veiksmīgai tūrisma attīstīšanai laukos ir:

1. Vienotu apmešanās vietu kvalitātes standartu izveide, kas atbilstu Eiropas Savienības prasībām, vienlaicīgi paaugstinot pakalpojumu kvalitāti;
2. produkta noieta tirgus veicināšana, izmantojot mērķtiecīgu un vienotu reklāmu kā Latvijā, tā ārzemēs;
3. lauku infrastruktūras uzlabošana — ceļu kvalitāte, telekomunikācijas, pasta pakalpojumi, informācijas zīmes;
4. lauku vides kvalitātes nodrošināšana, kas galvenokārt veido produktu "Atpūta laukos";
5. labvēlīgu nosacījumu radīšana tūrisma uzņēmējdarbības veicināšanai laukos.

Mērķi, kas jāsasniedz jau tuvākajos gados ir:

1. attīstīt lauku tūrisma piedāvājumu, uzlabot tā kvalitāti, veidojot konkurētspējīgu tūrisma produktu, pamatojoties uz dabas un cilvēku resursiem lauku apvidū, tādējādi palielinot tūristu plūsmu no pilsētām uz laukiem un no ārzemēm uz Latviju;
2. radīt papildus darba vietas laukos;
3. saglabāt ainavas daudzveidību un veselīgu vidi laukos, dodot iespēju pastāvēt un attīstīties mazajām zemnieku saimniecībām.

Nepieciešamā rīcība un atbildība

— Valsts atbalsts lauku tūrisma attīstībai, ik gadus no valsts budžeta līdzekļiem novirzot valsts subsīdijām lauku tūrisma saimniecību attīstībai vai uzsākšanai.

Subsīdiju piešķiršanas kritēriji tiek saskaņoti ar Lauksaimniecības departamentiem un pašvaldībām.

— Lauku tūrisma uzņēmēju izglītošana.

Pieaugušo apmācības kursu organizēšanai, kā arī citu izglītojošo pasākumu tūrisma organizēšanā veikšanai, Zemkopības ministrija no ikgadējās lauku tūrisma attīstīšanai izdalītās subsīdiju summas 10% paredz apmācību programmu realizēšanai. Tiesības piedalīties tūrisma izglītības procesā tiek piešķirtas konkursa kārtībā mācību iestādēm, konsultāciju centriem, pašvaldību izglītības centriem un citām izglītības iestādēm.

— Lauku tūrisma reklāma.

Lauku tūrisma reklāma preses izdevumos, radio, TV organizējama par valsts un pašvaldību budžeta līdzekļiem.

3.4. Vides un kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzība

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

un Kultūras ministrija

Galvenās problēmas un mērķi

Lauku vizuālo veidolu nosaka lauksaimniecības zemju, mežu, apdzīvoto vietu un infrastruktūras elementu mozaīka, kas ir atšķirīga dažādos Latvijas novados. Tādējādi ir pamats runāt par vides tipiem, kas raksturojas ar atšķirīgu telpisko struktūru, izmantošanas iespējām un intensitātes, notiekošajiem procesiem, kā arī ar atšķirīgiem vides aizsardzības pasākumiem. Kā lauku vides tipu piemērus var minēt intensīvā lauksaimnieciskā ražošanā izmantotos apvidus Zemgales līdzenumā, paugurainos apvidus ar sarežģīto zemes izmantošanas veidu un ekoloģisko apstākļu mozaīku, piejūras smilšainos līdzenumus, kuros pastāv nopietni vēja erozijas draudi.

Lauku ainavu veidošanās Latvijā lielos vilcienos saistīta ar gadsimtiem ilgām dabas un sociālekonomisko procesu mijiedarbībām, taču katras lielākas sociālekonomisko apstākļu maiņas vienmēr izraisa krasas un būtiskas pārvērtības lauku ainavās. Pašreiz uzmanība pievēršama tām pārvērtībām, kas pirmkārt, saistās ar sociālisma sistēmā pavadītajiem 50 gadiem un otrkārt, ar pašreiz notiekošajiem procesiem laukos — zemju denacionalizāciju, zemniecības veidošanos, apdzīvojuma jaunu pārstrukturēšanos.

Pēckara gados ainavu veidošanās procesus būtiski ietekmēja šādi faktori.

— Apdzīvojuma pārstrukturēšana: ciematu celtniecība un lauku iedzīvotāju plānveidīga pārvietošana uz ciematiem un atbilstīgi — viensētu izklaidus apdzīvojuma sarukšana. Piepilsētu apvidos un vizuāli pievilcīgās vietās veidojās t.s. dārzkopības sabiedrību apdzīvotās vietas un vasarnīcu ciemati.

— Zemju vienlaidu meliorācija, kas aktivizējās pēc 1960.gada un kuras mērķis bija zemju masivizācija, izklaidētā viensētu apdzīvojuma likvidēšana, jauna ceļu tīkla veidošana. Izveidojās jauns lauku ainavu tips — melioratīvās ainavas ar vienkāršotu telpisko un ekoloģisko struktūru, kas veicināja negatīvo dabas procesu attīstību, piemēram, pastiprinājās augsnes erozija, pazeminājās gruntsūdens līmenis u.c. Kā pretstats melioratīvajām ainavām saglabājās tradicionālās lauku ainavas, bet daudzviet, sevišķi pierobežu apvidos un paugurainēs, tās pārvērtās meža ainavās.

— Lauksaimniecības zemju intensīva izmantošana un ražošanas objektu izvietojums, kas noteica galvenās vides aizsardzības problēmas lauku apvidos. Tā ir ūdens un augsnes piesārņošana, kopēja vides kvalitātes pazemināšanās. Jāpiezīmē, ka kopumā tās negatīvi ietekmē lauksaimniecības zemju produktivitāti.

Lauku ainavas ar savu ekoloģisko apstākļu dažādību ir **bioloģiskās daudzveidības** saglabāšanas un uzturēšanas garants. Tādēļ par neatliekamu uzdevumu uzskatāma ainavu izmantošanas intensitātes līdzsvarošana ar bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas mērķiem.

Ar lauku ainavām saistās Latvijas **īpaši aizsargājamo teritoriju** lielākā daļa. Kopumā tās uzskatāmas par valsts nacionālo bagātību. Pašreizējais aizsargājamo teritoriju tīkls veidojies vēsturiski, ilgākā laika posmā (kopš 1912.g.). Aizsargājamās teritorijas aizņem vairāk kā 10% no valsts teritorijas, taču tās izvietotas nevienmērīgi.

Tā kā lauku ainavas veidojas ilgā laikā, tajās pakāpeniski ir uzkrājas dažādiem laikmetiem raksturīgi elementi. Tādēļ ir pamats runāt par lauku ainavām arī kā par kultūrvēstures fenomenu. Tajās visuzskatāmāk izpaužas **dabas un kultūrvēstures vienotība** un mijiedarbības. Vietās, kur kultūrvēstures mantojums īpaši nozīmīgs, izveidotas kultūrvēsturiskās aizsargājamās teritorijas. Pašreiz Latvijā ir 2 šādas teritorijas, taču kultūrvēsturiski nozīmīgas vietas ir arī nacionālajos un dabas parkos, aizsargājamo ainavu apvidos.

Jāpiezīmē, ka lauku ainavās atrodas liela kultūras pieminekļu daļa. Tās ir muižu apbūves ansambļi vai atsevišķas ēkas, senie parki, tautas celtniecības pieminekļi, tehnikas pieminekļi u.c.

Pašreiz notiekošā zemju denacionalizācija, zemnieku saimniecību veidošanās rada situāciju, kad vides un dabas aizsardzības, kā arī kultūras pieminekļu aizsardzības uzdevumi no valsts līmeņa nonāk zemes īpašnieku un lietotāju pārziņā, jo viņi kļūst atbildīgi par dažādu noteikumu ievērošanu, kas nepieciešami tādu mērķu realizācijai, ko nav izvēlējušies un noteikuši paši.

Principiāli vides un dabas aizsardzības jautājumi, kas skar lauku apvidus un lauku ainavas, ir atspoguļoti Vides aizsardzības politikas plānā Latvijai (1995) un Vides aizsardzības rīcības programmā (1997).

Neraugoties uz to, ka vides un dabas aizsardzībai Latvijā pievērsta liela uzmanība, pašreiz pilnībā nav nodrošināti vairāki tās sektori, galvenokārt tie, kas atklāj dabas un vides aizsardzības saikni ar dabas un kultūrvēstures mantojuma saglabāšanu un vispusīgas attīstības plānošanu.

Tas arī rada galvenās **problēmas** :

- * nav nodrošināta vispārējo dabas un vides aizsardzības prasību ievērošana visās saimnieciskās un citas darbības jomās, kas sekmētu lauku vides konsekvētu atveseļošanu un iespējamo bojājumu novēršanu;
- * lauku ainavas ekoloģiskā potenciāla, tās daudzveidības saglabāšanu un uzturēšanu kavē tas, ka nav noteikti līdzsvarotās attīstības kritēriji dažādos Latvijas reģionos;
- * kultūrvēsturiski nozīmīgu un estētiski pievilcīgo ainavu saglabāšana un izmantošana izglītojošā tūrisma un atpūtas nolūkiem, saskaņojot dažādos mērķus konkrētās situācijās;
- * īpaši aizsargājamo dabas teritoriju un objektu, kā arī kultūras pieminekļu aizsardzība, saglabāšana un izmantošana privātpašuma atjaunošanas un nostiprināšanās apstākļos, saskaņojot valsts un indivīda intereses;
- * vides un dabas aizsardzības, kā arī kultūras pieminekļu aizsardzības mērķu iekļaušana teritoriju attīstības plānošanas sistēmā, rēķinoties ar dažādiem plānojumu mērogiem.

Pastāvošās problēmas liecina par to, ka pietiekamā līmenī nav attīstīta praktiskā dabas un vides aizsardzība, kas vienlaikus balstītos uz: (1) vispārējām prasībām un noteikumiem, un (2) konkrētu apstākļu un konkrētu vietu noteiktām prasībām un iespējām.

Lauku attīstības kontekstā turpmākai attīstībai vides un dabas, kā arī kultūras mantojuma aizsardzības jomā var izvirzīt šādus **mērķus**.

1. Radīt priekšnoteikumus lauku vides līdzsvarotai attīstībai, saskaņojot saglabāšanas, aizsardzības un uzturēšanas mērķus ar attīstības mērķiem, rēķinoties ar reģionu un konkrētu vietu īpatnībām.
2. Radīt priekšnoteikumus lauku ainavu ekoloģiskās stabilitātes, estētiskās kvalitātes un kultūras vērtību saglabāšanai un aizsardzībai.
3. Noteikt valsts intereses un prioritātes dabas un lauku ainavu aizsardzībā, saskaņot tās ar zemes īpašnieku interesēm, tādejādi radot labvēlīgus apstākļus praktiskās dabas aizsardzības attīstībai.
4. Radīt priekšnoteikumus Latvijas vienotā dabas un kultūras mantojuma saglabāšanai un izmantošanai tautas attīstībai labvēlīgā veidā.

Nepieciešamā rīcība un atbildība

Par dabas un vides aizsardzības, kā arī attīstības plānošanas metodiskajiem jautājumiem atbildīga ir Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, taču lauku ainavas kontekstā šie jautājumi risināmi kopā ar Zemkopības un Kultūras ministriju.

Nepieciešamas šādas rīcības:

- Latvijas Nacionālajā plānojumā noteikt valsts intereses attiecībā uz īpaši aizsargājamām dabas un kultūrvēsturiskām teritorijām, kā arī ainavu daudzveidības un estētiskās kvalitātes saglabāšanu.
- Izstrādāt Latvijas teritorijas rajonēšanu, kas atspoguļotu lauku ainavu dažādību reģionālajā līmenī, kā arī ainavu veidošanas, kopšanas vai aizsardzības nepieciešamību.
- Izstrādāt vienotā dabas un kultūras mantojuma aizsardzības un kopšanas stratēģiju.
- Izstrādāt ainavu (kultūrainavu, kultūrvēsturisko ainavu, dabas ainavu) aizsardzības, saglabāšanas un kopšanas metodiku.

— Veicināt īpaši aizsargājamo dabas objektu un teritoriju individuālo dabas aizsardzības plānu un noteikumu izstrādi, paredzot šim nolūkam finansējumu no budžeta līdzekļiem.

— Izstrādāt metodikas, pēc kurām var noteikt kompensējamo zaudējumu veidus gadījumos, kad dabas aizsardzības intereses ierobežo zemes izmantošanu saimnieciskiem mērķiem.

— Izstrādāt metodiskos norādījumus, kā pašvaldību attīstības plānos un plānojumos nodrošināt dabas un kultūras mantojuma aizsardzību.

Problēmas, kas saistās ar zemes īpašniekiem un īpašām prasībām attiecībā uz dabas, vai kultūras pieminekļu aizsardzību, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai kārtojamas kopā ar Valsts zemes dienestu un Kultūras ministriju.

Nepieciešamas šādas rīcības:

— Apkopot ziņas par zemes īpašumiem, kas atrodas īpaši aizsargājamās dabas un kultūrvēstures teritorijās, kā arī aizsargjoslās, vai kuru robežās atrodas mazie dabas liegumi, dabas pieminekļi, aizsargjoslas, kā arī kultūras pieminekļi.

— Izstrādāt noteikumus, kas nodrošinātu dabas un kultūras mantojuma aizsardzības dienestu sadarbību ar zemes īpašniekiem.

— Realizēt kultūras pieminekļu glābšanas programmu.

Speciālistu sagatavošanas un apmācību jautājumi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai risināmi sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju, kā arī ar nevalstiskām organizācijām.

Nepieciešamas šādas rīcības:

— Nostiprināt praktiskās dabas aizsardzības attīstības bāzi. Šajā nolūkā jāorganizē apmācības (pieaugušo izglītība) un speciālistu sagatavošana vidējās un augstākās izglītības posmos, kā arī jāizveic demonstrējumu un mācību objekti, kas parādītu labākos rīcības veidus konkrētās situācijās.

— Esošajos konsultāciju dienestos paredzēt lauku vides un ainavu aizsardzības, kopšanas un aizsardzības, kā arī kultūras pieminekļu atjaunošanas un kopšanas apmācību programmas.

3.5. Infrastruktūras modernizācija un lauku apdzīvojums

3.5.1. Telekomunikācijas

Sagatavojusi Satiksmes ministrija

Galvenās problēmas un mērķi

Sakarā ar to, ka Latvijas valdība 1994.gadā, noslēdzot līgumu ar "Tilts Communications", nodeva telekomunikāciju attīstības programmas izstrādi SIA "Lattelekom" rokās, Latvijas Republikas telekomunikāciju sakaru attīstības programma atspoguļota biznesa plānā. Latvijas lauku telekomunikāciju attīstība nav vērtējama kā atsevišķa sistēma, jo tā ir iespējama tikai ciešā tehnoloģiskā saistībā ar visas valsts telekomunikāciju attīstību.

Saskaņā ar biznesa plānu telekomunikāciju tīkla attīstība ietver sekojošus mērķus.

1. Cīparizāciju. Modernizācijas programmas visi jaunie un nomainītie komponenti būs balstīti ciparu tehnoloģijā. Tas nodrošina augstāku kvalitāti, lielāku jaudu un zemākas maksas par vienību kā tas ir analogajā sistēmā, tai pašā

laikā palielinot pieejamo pakalpojumu skaitu un dažādību.

2. **Integrāciju.** Pēc modernizācijas plāna veidotais tīkls, tā kā tas ir detalizēti izplānots, pieļaus augstāku dažādu tīklu elementu integrācijas pakāpi nekā parasti tas iespējams.

3. **Bezpārtraukumu.** Bezpārtraukuma tīkls ir tas, kas pieļauj pakalpojumu pārvietojamību pa visu tīkla interfeisu, tādējādi piedāvājot klientiem un pakalpojumu nodrošinātājiem maksimāli vieglu izmantošanu un dažādību.

4. **Elastību.** Pielāgojot ciparu tehnoloģiju, integrētu operatīvu atbalstīšanu un vadības sistēmas, būs iespējama strauja tīkla konfigurācijas maiņa, lai varētu apmierināt papildus pakalpojumu prasības un ātri reaģēt uz jebkuru prioritāšu maiņu.

5. **Atbilstību klientu prasībām.** "Tilts Communications" ir orientēts uz klientu apkalpošanu. Infrastruktūras plānā uzsvars likts uz operatīvu atbalstīšanas sistēmu, kas ļaus ātri atbildēt uz klientu pieprasījumiem. Ieviestie pakalpojumi balstīsies uz klientu vajadzībām.

Latvijas Republikas telekomunikāciju tīkla attīstības piecas pamatīpašības ir sekojošas:

- zonu struktūras pārveide;
- tīkla uzlabotais plānojums;
- starptautiskā telekomunikāciju centra attīstība;
- uzmanības koncentrēšana uz uzņēmumiem;
- atbalsts lauku sabiedrībai.

Tika plānots, ka telekomunikāciju tīkls sastāvēs no četru līmeņu funkcionālās komutācijas hierarhijas, un kopējais realizēšanas termiņš — 10 gadi.

- 1 līmenis — **Starptautiskās centrāles** .

Rīgā uzstādīta un darbojas starptautiskā ciparu centrāle.

- 2 līmenis — **Kombinētās zonu tranzīta un vietējās centrāles** .

Rīgā, Cēsīs, Liepājā, Daugavpilī uzstādītas un darbojas ciparu centrāles S-12.

- 3 līmenis — **Kombinētās rajonu un vietējās centrāles** .

Ventspilī, Jelgavā uzstādīti un darbojas ciparu centrāles S-12, pārējās pilsētās (Rēzeknē, Gulbenē, Valmierā) tiek plānota attīstība.

- 4 līmenis — **Vietējās centrāles** .

Plānots, ka ar jaunās tehnoloģijas palīdzību tiks modernizēts viens no lauku rajoniem, kurš kļūs par modeli visiem rajoniem. Pašlaik sastādīts plāns Kuldīgas rajona lauku telekomunikāciju attīstībai. Par pamatu ņemta Ventspils reģionālā tranzītcentrāle ar vietējās centrāles Alsunga, Skrunda un Kuldīga pieslēgšanu. Projektā paredzēts veikt:

- optisko kabeļu ieguldīšanu un pieslēgšanu;
- ciparu centrāles un blīvēšanas aparatūras uzstādīšanu, testēšanu un pieslēgšanu publiskajam telekomunikāciju tīklam;
- bezvadu sakaru organizēšanu;

— jaunu abonentu pieslēgšanu un eksistējošo abonentu pārslēgšanu.

Kuldīgas rajona modernizācijai paredzētās izmaksas sastādītu aptuveni Ls 7.00 milj.

Līdzās fiksētajam telefonu sakaru tīklam Latvijā attīstās arī mobilo telefonu sakaru tīkli. GSM sistēmā līdzās Latvijas mobilajam telefonam komercdarbību uzsāka otrs mobilo telefonu sakaru operators Baltcom GSM. Abu operatoru kopējais abonentu skaits 1997.gada novembra sākumā bija aptuveni 64 tūkstoši. Kopš gada sākuma kopējais abonentu skaits palielinājies vairāk kā 2 reizes.

3.5.2. Lauku ceļu tīkla attīstība

Sagatavojusi Satiksmes ministrija

Lauku iedzīvotāji arvien vairāk saņems savus ienākumus no dažādiem avotiem un nodarbošanās veidiem. Jau sāk iezīmēties tendence, kas raksturīga arī citām Eiropas valstīm — pieaug nepilna darba laika un īslaicīgas nodarbinātības īpatsvars. Daļa lauku iedzīvotāju brauks uz darbu pilsētā. Visnozīmīgākie līdzekļi darba vietu skaita palielināšanai laukos būs kompāniju darba dažādošana, jauni pakalpojumi, kompāniju pakalpojumu un personāla izvietošana laukos. Uzlabojot darba iespējas laukos, iespējama arī lauku iedzīvotāju skaita palielināšanās. Tomēr šādas vides veidošanā noteicošā loma ir labiem sakariem un satiksmei.

Programma aptver visus ceļus Latvijas laukos ar izteiktu vietēju satiksmi, kuriem, neskatoties uz mazo satiksmes intensitāti, ir svarīga sociālā nozīme iedzīvotāju dzīves līmeņa paaugstināšanā un tradicionālās Latvijas lauku vides saglabāšanā.

Šajā programmā ar lauku ceļiem domāti visi valsts 2.šķiras un pagastu ceļi, kuri atbilst sekojošiem kritērijiem:

- tiem jāsavieno ne mazāk kā 5 lauku sētas ar augstākas nozīmes ceļiem;
- garums ne mazāks par 0,5 km;
- satiksmes intensitāte zem 500 automašīnām diennaktī.

Lauku ceļus Latvijā raksturo sekojoši skaitļi:

Lauku ceļu piederība Asfaltēti km Grantēti km Kopā km Tilti m

2.šķiras valsts ceļi 2 400 10 900 13 300 12700

Pagastu ceļi 900 30 300 31 200 8580

Kopā: 3300 41 200 44 500 21280

Galvenās problēmas un mērķi

Izveidojies lauku ceļu iedalījums 2.šķiras valsts ceļos un pagastu ceļos, satiksmes raksturs tajos, kā arī lauku ceļu finansēšanas un pārvaldīšanas modelis neatbilst iedzīvotāju prasībām, braukšanas vajadzībām, kvalitātei un satiksmes drošībai.

Pēdējos 6 gados atlikto periodiski veicamo uzturēšanas darbu dēļ lauku ceļi šodien Latvijā kļuvuši nelīdzeni un bedraini, segas zaudējušas spēju ilgstoši pretoties satiksmes slodzēm un nelabvēlīgiem laika apstākļiem, grāvji piesērējuši un aizauguši ar krūmiem, ierobežojot redzamību un satiksmes drošību.

Lauku ceļu saglabāšanas galvenie **mērķi** ir:

1. reģionālās attīstības veicināšana un labklājības paaugstināšana, nodrošinot lauku iedzīvotājus ar labi uzturētu un savlaicīgi atjaunotu ceļu tīklu, dodot iespēju nodarboties ar saimniecisko darbību, radot priekšnosacījumus

izglītības un veselības aizsardzības sistēmas sekmīgai darbībai un Latvijas lauku vides dzīves veida saglabāšanai;

2. dot priekšlikumus stabilas lauku ceļu finansēšanas izveidošanai un pārvaldīšanas pilnveidošanai, paredzot palielināt pašvaldību tiesības lēmumu pieņemšanā par ceļiem, kas nodrošina vietējo satiksmi, vienotu principu piemērošanai lauku ceļu atjaunošanas programmu izstrādāšanā un īstenošanā.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Valsts un pašvaldību ceļu saglabāšanas normatīvās vajadzības 1996.gadā tika aprēķinātas pēc ārvalstu konsultantu piedāvātās metodikas un tabulā dots šo izmaksu salīdzinājums ar 1997.gadā faktiski izlietotajiem un 1998.gadā plānotajiem līdzekļiem:

Lauku ceļu Finansējums, milj. Ls

piederība 1997.g. fakts 1998.g. plāns Normatīvi nepieciešamais

2.šķiras valsts ceļi 3,90 5,10 25,5

Pagastu ceļi 8,02 9,51 31,7

KOPĀ 11,92 14,61 57,2

Programmā piedāvāta iespēja izmainīt akcīzes nodokļa par degvielu sadalījumu starp Valsts pamatbudžetu un valsts speciālo budžetu — Valsts autoceļu fondu, palielinot Valsts Autoceļu fonda akcīzes nodokļa par degvielu ieņēmumus par 10%, un novirzīt šos līdzekļus lauku ceļiem.

Papildus esošajam 2.šķiras valsts un pagastu ceļu finansējumam, tas dos iespēju palielināt lauku ceļu finansējumu par 11,1 milj. Ls 1999.gadā, 12,3 milj. Ls 2000.gadā un uzsākt lauku ceļu saglabāšanas programmu īstenošanu. Šī summa katru gadu pieaugs proporcionāli ar likumdošanu noteiktajam akcīzes nodokļa pieaugumam.

Lai savestu kārtībā jebkuru lauku ceļu un nodrošinātu tā saglabāšanu, jāveic noteikts darbu komplekss, kas atšķiras ceļiem ar melno segumu, vai grants segumu. Šai koncepcijā ir likts priekšā realizēt trīs tipiskākos darbu kompleksus:

Nr. Lauku ceļu Plānotā 1 km

p.k. saglabāšanas Tipiskais darbu sastāvs izmaksa,

programma tūkst. Ls

1. Grants segas atjaunošana ceļa klātnes sakārtošana, likvidējot 16

apaugumu, restaurējot ceļa klātņi un

atjaunojot sāngrāvjus;

segas atjaunošana, sabiezinot nodilušo

segumu, to stabilizējot vai atputekļojot

2. Esošās melnās segas ceļa klātnes sakārtošana, likvidējot 22

atjaunošana apaugumu, restaurējot ceļa klātņi un

atjaunojot sāngrāvjus;

seguma atjaunošana un nomaļu

sakārtošana

3. Grants segas bituminizēšana ceļa klātnes sakārtošana, likvidējot 28

apaugumu, restaurējot ceļa klātni un

atjaunojot sāngrāvjus;

segas pamata pastiprināšana un

virskārtas izbūve vai virsmas apstrāde

Balstoties uz lauku ceļu stāvokli un iedzīvotāju satiksmes vajadzībām, programmā tiek piedāvāta shēma, kā iespējamo papildus finansējumu sabalansēt starp trīs lauku ceļu saglabāšanas apakšprogrammām:

Nr. Lauku ceļu saglabāšanas Apakšprogrammas gada Plānotā 1 km

p.k. apakšprogramma darba apjoms, km izmaksa, milj. Ls

1. Grants segas atjaunošana 480 7,7

2. Esošās melnās segas atjaunošana 120 2,5

3. Grants segas bituminizēšana 30 0,9

Kopā 630 11,1

Papildus finansējums 7,8 milj. Ls gadā ļautu katru gadu savest kārtībā ap 300 km grants ceļu, taču tas nevar apmierināt sabiedrības vajadzības pēc labiem grants ceļiem, tomēr tas būtu labs sākums stabilas finansēšanas iedibināšanai lauku ceļiem.

3.5.3. Vides aizsardzības infrastruktūras veidošana laukos

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

"Politikai ir jāveicina tāda lauku attīstība, kura stiprina Eiropas lauku ainavas kvalitāti un dabas bagātības (dabas resursi, bioloģiskā daudzveidība un kultūras identitāte), tā, lai tagadējās paaudzes, to visu lietojot, nekaitētu nākamajām paaudzēm.

Savās vietējas mēroga aktivitātēs mums jāapzinās sava atbildība pasaules priekšā" (Korkas deklarācijas 4.punkts "Ilgspējība").

Turpmākajos gados arvien lielāka uzmanība tiks pievērsta lauku videi un instrumentiem, kas veicina lauku novadu ilgtspējīgu attīstību, un reaģē uz sabiedrības pieaugošajām prasībām pēc vides pakalpojumiem. Tiks pastiprināti un paplašināti pasākumi, kuru mērķis ir saglabāt un uzlabot vides kvalitāti. Lauku apdzīvoto vietu infrastruktūras apzināšana un sakārtošana ir pamatuzdevums vides kvalitātes uzlabošanas pasākumu sistēmā.

Latvijas valsts vides politikas plānā kā augstākās prioritātes vides sakārtošanā atzītas dzeramā ūdens un notekūdeņu kvalitātes uzlabošana, atkritumu saimniecības sakārtošana, bioloģiskās daudzveidības saglabāšana.

3.5.3.1. Ūdensapgāde un kanalizācija

Galvenās problēmas un mērķi

Ūdensapgādes un notekūdeņu attīrīšanas jomā Latvijā pastāv sekojošas problēmas:

* dzeramā ūdens kvalitāte neatbilst normām, tādējādi radot draudus cilvēku veselībai. Lielākās problēmas rada paaugstināts dzelzs saturs, paaugstināta cietība, vietām — bojāto tīklu dēļ — organiska rakstura piesārņojums;

* notekūdeņi netiek attīrīti atbilstoši normām, kam par iemeslu ir novecojis tehniskais aprīkojums, nepietiekošs plūsmas daudzums, kā arī apmācītu darbinieku trūkums.

Lai risinātu problēmas, kuras videi un iedzīvotājiem rada Latvijas mazpilsētu un ciemu nesakārtotās un novecojušās ūdens apgādes un kanalizācijas sistēmas, 1995. gadā ar ES Phare programmas atbalstu tika uzsākts un 1996. gada septembrī pabeigts projekts "Ūdens apgāde un notekūdeņu attīrīšana Latvijas mazpilsētās". Projekta gaitā tika izstrādāta ūdenssaimniecības attīstības stratēģija, kuru akceptēja Ministru Kabineta 1997. gada 14. janvāra sēdē.

Stratēģijas realizācijai tika izveidota Valsts programma "Latvijas apdzīvoto vietu ūdenssaimniecības attīstība", kā Baltijas jūras vides aizsardzības nacionālās programmas apakšprogramma (turpmāk tekstā Programma 800+).

Programmas 800+ galvenie mērķi:

1. uzlabot dzeramā ūdens kvalitāti;
2. novērst nepietiekami attīrītu notekūdeņu izplūdi ūdenstilpēs;
3. institucionāli stiprināt ūdens apgādes un notekūdeņu savākšanas pakalpojumus sniedošos uzņēmumus.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Programma 800+ sastāv no četrām sekojošām fāzēm:

- esošās situācijas inventarizācija un tās rezultātu atspoguļojums datu bāzē;
- ūdenssaimniecības atjaunošanas un attīstības stratēģijas izstrāde Latvijas mazpilsētās;
- prioritāro investīciju un demonstrācijas projektu identifikācija un finansēšanas modeļa, kā arī nepieciešamo investīciju programmas izstrāde;
- programmas realizācija.

ES Phare projekta ietvaros 1996. gada septembrī tika pabeigtas pirmās trīs programmas fāzes.

Pašlaik notiek programmas ceturtnās fāzes realizācija, kas turpināsies līdz 2010. gadam.

Šīs fāzes ietvaros pabeigti investīciju projekti piecās pašvaldībās (Strenči, Līgatne, Cēsis, Ugāle un Gardene).

Realizācijas stadijā atrodas divpadsmit investīciju projekti (Cēsis—2. fāze, Madona, Tukums, Ogre, Preiļi, Lubāna, Ilūkste, Mālpils, Ainaži, Saulkrasti, Pļaviņas, Jaunjelgava).

Novērtēšanas stadijā atrodas deviņi investīciju projekti (Krāslava, Jēkabpils, Sigulda, Limbaži, Gulbene, Aizkraukle, Gardene — 2. fāze, Talsi, Roja).

Sagatavošanas stadijā atrodas deviņi investīciju projekti (Aizpute, Kuldīga, Saldus, Tukums, Dobeles, Bauska, Valmiera, Smiltene, Kandava).

Tuvākajā laikā paredzēta investīciju projektu sagatavošanas uzsākšana divdesmit pašvaldībās (Kolka, Pāvilosta, Engure, Mērsrags, Lapmežciems, Grobiņa, Rūjiena, Mazsalaca, Staicele, Aloja, Malta, Viļāni, Dagda, Līvāni, Balvi, Salaspils, Ķekava, Ogre — 2. fāze, Ķegums, Lielvārde).

Tādējādi Programmā 800+ pašlaik jau aptvērusi piecdesmit divas Latvijas pašvaldības.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā izveidotas programmas vadības un ieviešanas grupas.

Realizācijas temps atkarīgs no pieejamā vietējā, valsts un ārvalstu finansējuma apjoma, kā arī no centrālo un vietējo pārvaldes institūciju projektu vadības kapacitātes.

Programmas realizācija notiek izmantojot vairākus finansu avotus: Valsts investīciju programma, Vides aizsardzības fonds, pašvaldību un uzņēmumu budžeti, ES Phare programmas līdzekļi, ārvalstu bilaterālā palīdzība (Somijas, Zviedrijas, Dānijas, Norvēģijas, Vācijas valdību granti) un aizdevumi ar atvieglotiem atmaksāšanas noteikumiem (NEFCO, Dānijas valdība).

Pašlaik realizēti un atrodas realizācijas stadijā projekti 7,5 milj. Ls apjomā.

ES Phare programma 800+ realizācijai jau iztērējusi un apstiprinājusi finansējumu 5,85 milj. Ls apjomā.

1997. gada Valsts investīciju programmā Programmas 800+ realizācijai tika atvēlēti 0,575 milj. Ls.

Programmas realizācija 1998. gadā paplašināsies. Visi augstāk minētie un jauni (VIF — Vides investīciju fonds, NIB — Ziemeļu investīciju banka) finansu avoti tiks iesaistīti tās finansēšanā un, kopējais investīciju apjoms plānots 7,59 milj. Ls apmērā.

Valsts investīciju programmā paredzēts finansējums 2,57 milj. Ls apjomā.

Aizdevumi tiek plānoti 0.98 milj. apjomā.

No pārējiem avotiem paredzēts saņemt finansējumu 4.04 milj. Ls apjomā.

Kopējais plānotais investīciju apjoms Programmas 800+ realizācijai līdz 2010. gadam ir 232 milj. Ls.

3.5.3.2. Sadzīves atkritumu apsaimniekošana

Galvenās problēmas un mērķi

Sadzīves atkritumu saimniecības problēmu risināšanai un stāvokļa uzlabošanai izveidota Programma 500-. Programmas turpmākajai attīstībai 1997. gadā ir izstrādāta sadzīves atkritumu apsaimniekošanas stratēģija Latvijai ar ieviešanas periodu no 1997. līdz 2015. gadam. Tā ietver sekojošus aspektus:

1. likumdošanas un institucionālo jautājumu risināšanu;
2. atkritumu apsaimniekošanas uzlabošanu, t.sk. arī jaunu reģionālu izgāztuvju izveidošanu,
3. ekonomiskā mehānisma izstrādi atkritumu saimniecības problēmu risināšanai.

Programmas 500- realizācija ļaus:

- samazināt kopējo apglabājamo atkritumu daudzumu, kas tiks panākts, ievērojami palielinot atkritumu otrreizējo pārstrādi;
- mīkstināt izgāztuvju draudus videi un cilvēka veselībai, ko nodrošinās atkritumu apjoma samazināšanās un jaunu sanitāru izgāztuvju ierīkošanu;
- paaugstināt atkritumu saimniecības jomā sniegto pakalpojumu kvalitāti, ieviešot jaunas atkritumu savākšanas un otrreizējās pārstrādes tehnoloģijas;
- radīt un uzturēt reālu tirgu otrreizēji pārstrādājamiem materiāliem un tādejādi samazināt slodzi uz svaigo resursu izmantošanu.

Lai atrisinātu minētos uzdevumus, nepieciešamas šādas rīcības:

- stratēģijas ieviešanas periodā sakārtot likumdošanu atkritumu saimniecības jomā, ieviešot atkritumu uzskaiti no "šūpuļa līdz kapam";

- sabalansēt tarifus par pakalpojumiem atkritumu saimniecības jomā tiktāl, lai varētu nodrošināt reālu pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu un jaunu (10–12) reģionālu sanitāru izgāztuvju celtniecību;
- stratēģijas ieviešanas periodā radīt labvēlīgus finansiāli —ekonomiskos apstākļus otrreizējo izejvielu tirgus attīstībai (ārvalstu, valsts un pašvaldību investīciju piesaiste u.c.);
- stratēģijas ieviešanas periodā izstrādāt shēmu sadzīves atkritumu izgāztuvju centralizācijai (10–12), paredzot jaunu reģionālu izgāztuvju ierīkošanu un mazo videi bīstamo izgāztuvju slēgšanu;
- stratēģijas ieviešanas periodā atdalīt sadzīves atkritumu plūsmu no bīstamajiem (t.sk. arī medicīnas) un rūpniecības atkritumiem;
- stratēģijas ieviešanas periodā noteikt slēgto un esošo izgāztuvju reālās bīstamības pakāpi attiecībā uz iedzīvotājiem, ūdensgūtnēm, aizsargātajām teritorijām u.c.

Nepieciešamības gadījumā paredzēt tiešām bīstamo izgāztuvju sanācijas pasākumus.

Izmantojamās metodes un līdzekļi mērķu sasniegšanai

Programmas 500- realizācijas metodes:

- institucionālo attiecību definēšana, atbildības un pienākumu strikta nodalīšana;
- konkrēto mērķu noteikšana konkrētām teritorijām, paredzot finansēšanas avotus un izpildes termiņus;
- atkritumu otrreizējās pārstrādes krasi palielināšana, nosakot šo jomu kā prioritāro valsts līmenī, kā arī paredzot attiecīgo atbalstu šīs problēmas risinātājiem;
- starppašvaldību sadarbības veicināšana atkritumu apsaimniekošanas jomā, paredzot konkrētu atbalstu pašvaldībām (kā administratīvo, tā arī finansiālo) šīs politikas atbalstītājiem;
- sabiedrības informēšana un izglītošana par atkritumu apsaimniekošanas problēmām.

Finansiālais nodrošinājums

Programmas 500- finansiālo nodrošinājumu veido:

1) Valsts budžeta līdzekļi:

- valsts investīciju programma;
- Vides fonds (no naudas, kas tiek maksāta kā dabas resursu nodoklis par atkritumu apglabāšanu).

2) Ārējo iespējamo finansēšanas avotu līdzekļiem:

- ES programmas un fondi;
- bilaterālie dāvinājumi;
- starptautisko finansu institūciju aizdevumi.

3) Pašvaldību līdzekļi, kas tiek iegūti kā maksa par atkritumu savākšanu un apglabāšanu.

Tiek paredzēts, ka pilnīgai stratēģijas ieviešanai būs nepieciešama summa pāri par 315 000 000 LVL, kas sastāvēs no minēto finansu avotu dotajām summām, taču aptuvenais procentuālais iedalījums varētu būt sekojošs: ne vairāk kā 30 % valsts budžets, ap 40 % NEFCO un Vides investīciju fonds (kredīts bez valsts garantijas), ne vairāk kā 20 % bilaterālie dāvinājumi, vismaz 10 % pašvaldību budžets, plānojama arī privātā iniciatīva. Kā jau minēts, ārvalstu ieguldījumu dos Eiropas savienība, kā arī NEFCO.

3.5.3.3. Bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēma

1995. gadā pēc Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (VARAM) iniciatīvas un ar ārvalstu (Dānija) un starptautisko organizāciju (ES Phare) finansiālu atbalstu tika uzsākts projekts bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēmas izveidei Latvijā.

Ik gadu Latvijā veidojas apmēram 60–70 tūkst. tonnu bīstamo atkritumu, kurus nepieciešams savākt un pārstrādāt, vai arī nogādāt speciāli šim mērķim paredzētos objektos. Līdz šim Latvijā nebija nevienas speciāli iekārtotas bīstamo atkritumu ilgtermiņa uzglabāšanas, pārstrādes vai apglabāšanas vietas. Tāpēc bīstamie atkritumi uzkrājās uzņēmumu teritorijās vai citās šim mērķim nepiemērotās vietās, vai vēl sliktāk — tie nelegāli tika nogādāti uz sadzīves atkritumu izgāztuvēm, tādējādi radot draudus apkārtējai videi, piesārņojot augsni un gruntsūdeņus.

Kā atsevišķa problēma mināma par bezsaimnieka mantu kļuvušās bijušo kolhozu un sovhozu nelikvidās, izmantošanai nederīgās lauksaimniecības ķimikālijas (pesticīdi, insekticīdi, fungicīdi u.t.t.). Šādu ķimikāliju kopējais apjoms sastāda apmēram 1500 t, no kurām vairāk kā puse glabājas 420 nepiemērotās vietās, un kuras nekavējoties jāpārvieto uz drošām, speciāli aprīkotām glabātuvēm. Ņemot vērā, ka nelikvidās lauksaimniecības ķimikālijas rada ievērojamas briesmas apkārtējai videi un cilvēku veselībai, kā arī to, ka šobrīd, izņemot valsti, nav nevienas rīcībspējīgas institūcijas, kas šo problēmu varētu operatīvi atrisināt, šī projekta ietvaros minēto ķimikāliju savākšana un izvietošana drošā glabātuvē ir noteikta kā viena no galvenajām prioritātēm 1997.—1998. gados.

Izstrādājamā projekta mērķis ir nacionālās bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēmas izveidošana. Tā būs pasākumu komplekss, kas nodrošinās valstī maksimāli drošu bīstamo atkritumu apsaimniekošanu no to rašanās līdz galīgajai iznīcināšanai vai apglabāšanai speciālā/os poligonā/os, un ietvers praktiskās darbības ar bīstamajiem atkritumiem (savākšanu, transportēšanu, uzglabāšanu, pārstrādi, iznīcināšanu, apglabāšanu u.t.t.), kā arī institucionālās sistēmas izveidošanu un pilnīgu juridisko jautājumu sakārtošanu, tos saskaņojot ar ES direktīvām un normām.

Projekta realizācijas rezultātā ieguvēji būs visi Latvijas iedzīvotāji, jo tiks atrisināta bīstamo atkritumu savākšanas, izvietošanas un iznīcināšanas problēma visas valsts mērogā.

Pareiz ir izstrādāta bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēmas izveides stratēģija, kopumā novērtēti esošie bīstamo atkritumu daudzumi un veidi, izvēlēta vieta bīstamo atkritumu pagaidu uzglabāšanai Dobeles rajona Gardenē bijušā Krievijas armijas tanku poligona teritorijā, un arī tur pabeigta bīstamo atkritumu glabātuves izveidošana.

Ar LR Ministru kabineta lēmumu izveidota speciāla bīstamo atkritumu apsaimniekošanas akciju sabiedrība, kurai uz līguma pamata ir nodota Gardenes bīstamo atkritumu novietnes apsaimniekošana. Šī akciju sabiedrība turpmāk veiks visus praktiskos darbus, kas saistīti ar bīstamo atkritumu apsaimniekošanas stratēģijas praktisko realizāciju. Šobrīd tā nodarbojas ar bezsaimnieku nelikvido lauksaimniecības ķimikāliju savākšanu un izvietošanu Gardenes glabātavā. Nelikvido lauksaimniecības ķimikāliju savākšanu plānots pabeigt līdz 1998. gada beigām.

Ir uzsākts darbs pie risinājumu meklēšanas galīgajai bīstamo atkritumu iznīcināšanai un droša apglabāšanas poligona izveidei.

Plānots, ka kopumā bīstamo atkritumu apsaimniekošanas sistēmas izveide, ieskaitot atkritumu pārstrādes un iznīcināšanas objektu celtniecības darbus, varētu tikt pabeigta 2003. gadā. Ir aprēķināts, ka šo uzdevumu veikšanai 1998.—2003. gados kopējam nepieciešamajam finansu līdzekļu apjomam būtu jābūt ne mazākam par 50 milj. Ls.

3.5.4. Lauku apdzīvojums

Galvenās problēmas un mērķi

Lauku apdzīvojuma attīstība saistīta ar politiskiem un sociāli ekonomiskiem procesiem, kas skāruši Latviju pēckara gados.

1996. gadā Latvijā bija 37 305 mājas, no tām 37% atradās laukos. No kopējā māju skaita 12,9% ir galīgi nolietotas vai avārijas stāvoklī. 1996.gadā laukos atradās 35% no kopējā dzīvojamā fonda, bet 1990. gadā — 36%. Laukos ir vidēji lielāka dzīvojamā platība uz vienu iedzīvotāju, nekā pilsētās: 1996. gadā attiecīgi 24,1 un 20,0 m². Taču laukos ir zemāks dzīvokļa labiekārtojuma līmenis. Pa dažādiem labiekārtojuma veidiem atšķirība ir 20–22%, bet vislielākā atšķirība — 36% ir pēc karstā ūdens pieejamības dzīvokļos.

Gan kara darbības ietekmē, gan vēlāk kolhozu un sovhozu veidošanās gaitā, it sevišķi pēc 1960. gada, kad notika vienlaidus zemju meliorācija, samazinājies viensētu skaits, salīdzinot ar pirmskara gadiem. Savukārt laukos izauguši ciemati ar pilsētīpa apbūvi, daudzstāvu mājām un lielām sabiedriskām celtnēm. 1980—to gadu beigās Latvijā bija izveidoti apmēram 600 perspektīvie ciemati.

Priekšstatu par notikušajām pārmaiņām sniedz šādi skaitļi. 1989.gadā bija saglabājušies 60% no apdzīvotām vietām ar iedzīvotāju skaitu līdz 5 cilvēkiem, kas bija 1959.gadā. Grupā ar 1000 iedzīvotājiem un vairāk 1959.gadā bija viena apdzīvotā vieta, bet 1989.gadā tādas bija 64.

Pēc Zemkopības ministrijas Informācijas departamenta datiem, uz 1996.gada 1.decembri Latvijā bija apmēram 10% zemnieku saimniecību, kurām uz zemes nav dzīvojamo māju.

Pašreiz par galvenajām uzskatāmas šādas **problēmas**.

* Lauku apdzīvojuma sistēmas polarizācija, kas pārmantota no padomju varas laikā realizētās apdzīvojuma politikas: iedzīvotāju koncentrēšanās centros (atsevišķos pagastos pat 80–90% apmērā) un mazapdzīvotu vai pilnīgi neapdzīvotu lauku apvidu esamība. Pašreizējā situācija neatbilst tai politikai, kas tiek realizēta pēc valsts neatkarības atgūšanas, un saistās ar īpašuma denacionalizāciju un zemnieku saimniecību atjaunošanu vai veidošanu.

* Lauku ciematu vides neapmierinošā kvalitāte: gan no arhitektoniskā viedokļa (tipveida apbūve), gan ekoloģiskā (nesakārtota atkritumu saimniecība, notekūdeņu attīrīšana u.tml.), gan funkcionālā viedokļa. Īpaša problēma ir lielās sabiedriskās ēkas un pamestās vai pustukšās daudzdzīvokļu mājas.

* Kopumā neapmierinošā mājokļa kvalitāte laukos, relatīvi mazais viengimeņu māju īpatsvars, kā arī lauku sētu apbūves lielākoties zemā kvalitāte (kā sekas ilgajam aizliegumam remontēt ēkas ārpus ciematiem), vai arī ēku trūkums vispār.

* Zemnieku saimniecību attīstības iespējas, kopsakarībā ar apdzīvojuma sistēmas veidošanos, zemju izmantošanas politiku un nodarbinātību.

* Kultūras un vēstures pieminekļu saglabāšana īpašuma denacionalizācijas un privātīpašuma nostiprināšanās kontekstā.

Lauku attīstības programmas **mērķi** apdzīvojuma problēmu risināšanā ir šādi:

1. veicināt līdzsvarotas lauku apdzīvojuma sistēmas veidošanos, kurā sava vieta ir lauku ciematiem, mazpilsētām un zemnieku saimniecībām, bet pastāv ciešas funkcionālas saites;

2. lauku vides, it sevišķi ciematu un kādreizējo ražošanas centru vides humanizācija un atveseļošana, vienlaikus saglabājot dabas un kultūras mantojuma vērtības;
3. radīt labvēlīgu vidi mājokļa attīstībai laukos — gan ciematos, gan zemnieku saimniecībās;
4. mazā un vidējā biznesa attīstības programmas ietvaros veicināt vietējo būvmateriālu un būvizstrādājumu ražotņu attīstību.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Attīstības plānošanas metodiskie un konceptuālie jautājumi ir Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pārziņā, bet par pašu attīstības plānu un teritorijas plānojumu izstrādi atbild pašvaldības. Specifiskie lauku vides attīstības jautājumi, t.sk. zemnieku saimniecību attīstības perspektīvas, jāizstrādā kopā ar Zemkopības ministriju un Kultūras ministriju.

Par būvniecības nozares attīstības un mājokļa attīstības politiku atbild Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija.

Šajā sakarībā nepieciešamas sekojošas rīcības:

- jāizstrādā Latvijas lauku apdzīvojuma attīstības koncepcija;
- jāizstrādā lauku apdzīvojuma stāvokļa un attīstības perspektīvu analīzes metodika pagastu un rajonu attīstības plānošanas mērķiem;
- jāizstrādā lauku apdzīvoto vietu detālpānojumu metodikas, kas ietver arī dzīves vides humanizācijas un renovācijas pasākumus;
- jāizstrādā nederīgo būvju (vecās kūtis, armijas objekti u.c.) nojaukšanas programma;
- lauku apdzīvoto vietu plānojumu demonstrācijas projektu izstrādes koordinācija, kas pamatoti ar jaunākām zinātnes un prakses atziņām;
- sniegt metodisku palīdzību un konsultācijas iedzīvotājiem, pašvaldībām, organizējot kursus, seminārus, izstādes u.c. ēku un dzīvokļu apsaimniekošanas un remontu darbu organizācijas jautājumos,
- sagatavot priekšlikumus mājokļu monitoringa projekta demonstrācijas projekta realizācijai konkrētā teritorijā;
- veicināt īpaši atbalstāmos reģionos mazā un vidējā biznesa attīstību, tajā skaitā vietējo būvmateriālu ražotnes, tādejādi aktivizējot saimniecisko darbību un mājokļu būvniecību, modernizāciju un renovāciju;
- kopā ar pašvaldībām izstrādāt inženiertīklu rekonstrukcijas programmas un to realizācijas finansēšanas plānus;

Attīstības plānošanā pašvaldības izmanto savus budžeta līdzekļus un valsts dotācijas.

Būvniecības darbus veic par pašvaldību vai privātiem līdzekļiem, dotācijām vai dāvinājumiem.

3.6. Teritoriju attīstības plānošana

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā sākās jaunas teritoriju attīstības plānošanas sistēmas veidošanās. Padomju varas gados valdošās direktīvās, centralizētās plānošanas vietā stājās atklātās, demokrātiskās plānošanas sistēma, kas

balstās uz pašvaldību iniciatīvu, vietējo attīstības priekšnoteikumu un iespēju noskaidrošanu, kā arī no vienošanās par attīstības mērķiem un prioritātēm.

Jaunajā attīstības plānošanas sistēmā būtiska nozīme ir pašvaldību atbildībai, kā arī prasmīgai valsts vai visas sabiedrības kopumā, vietējo pašvaldību un iedzīvotāju interešu saskaņošanai. Attīstības vīzijas un koncepcijas, kā arī Nacionālais plānojums pamato un nosaka kopīgās valsts intereses. Vietējās intereses pārstāv pagastu un pilsētu attīstības plāni (koncepcijas, programmas), kā arī attiecīgo teritoriju plānojumi. Rajonu vai reģionu attīstības plānu un teritorijas plānojumu uzdevums ir sasaistīt valsts un vietējās intereses, radīt priekšnoteikumus līdzsvarotai ilglaika attīstībai.

Latvijas lauku attīstības jautājumi ir neatņemama vietējo un reģionālo attīstības plānu un plānojumu sastāvdaļa. Līdz šim izstrādātajos pagastu un rajonu attīstības plānos biežāk tiek runāts par lauksaimniecības attīstību, tātad — realizējas tradicionālā nozaru pieeja. To var izskaidrot ar metodiku un pieredzes trūkumu, kas liedzis skatīt lauku attīstību kopumā, kā teritoriālu problēmu. Sevišķi tas attiecas uz lauku apdzīvojuma analīzi un attīstības metiem, kā arī zemju izmantošanu (stāvokļa vērtējums, perspektīvas, iespējamā transformācija u.c.).

No lauku attīstības mērķu viedokļa sevišķa nozīme ir pagastu un mazpilsētu attīstības plānošanai, jo šajā līmenī vislabāk var risināt konkrētās attīstības problēmas saistībā ar iedzīvotāju, zemes īpašnieku un lietotāju interesēm. Labs pagasta attīstības plāns būs arī labs lauku attīstības plāns.

Kopš 1996. gada no valsts budžeta tiek izdalīti līdzekļi mērķdotācijām, ko piešķir pašvaldībām attīstības plānošanai. Tas ir spēcīgs stimuls plānošanas procesu attīstībai. 1996. gadā mērķdotācijas tika piešķirtas 69 pašvaldībām, 1997. gadā 130 pašvaldībām. 1998. gadā jau iesniegti 176 pieprasījumi to saņemšanai. Tas nozīmē, ka 134 pagastos attīstības plānošanas darbi ir uzsākti, atrodas dažādās stadijās, vai arī jau pabeigti, bet vēl 150 pagastos tos gatavojas uzsākt 1998. gadā.

Papildus impulsu attīstības plānu un programmu izstrādei deva 1997. gadā pieņemtais likums "Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem". No 112 potenciālajām atbalstāmajām teritorijām (rajoni, pilsētas, pagasti) savas attīstības programmas iesniedza 81 pašvaldība.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā izstrādāti stratēģiskās plānošanas metodiskie norādījumi, kas piemēroti rajonu vai reģionu attīstības plānu izstrādei.

1997. gadā izstrādāts Teritorijas attīstības plānošanas likuma projekts, kura izskatīšana uzsākta Saeimā.

Līdzšinējās attīstības plānošanas prakses pieredze ļauj konstatēt, ka pastāv šādas galvenās **problēmas** :

* esošajos likumos nav pietiekami skaidri noteikts, ka attīstības plānošana ir pašvaldību pastāvīga un ilglaika funkcija, bet ne atsevišķs uzdevums, tādēļ pašvaldības neparedz savos budžetos līdzekļus plānošanai (kā kopfinansējuma daļu valsts dotācijām);

* pagastu un rajonu attīstības plānos (koncepcijās, programmās) maz uzmanības veltīts zemes izmantošanas plānošanai un apdzīvojuma sistēmas veidošanai, un tas kavē līdzekļu ieguldīšanu zemes ielabošanā, vai arī mērķtiecīgā transformācijā;

* kaut arī notiek plānošanas speciālistu sagatavošana, pašvaldību darbinieku apmācības, joprojām jūtams speciālistu trūkums, it sevišķi — speciālistu trūkums pašvaldībās, kas kavē kvalitatīvu attīstības plānu un teritorijas plānojumu izstrādi;

* attīstības plānošanas darbu kvalitāti ietekmē arī metodisko materiālu, demonstrējamu piemēru trūkums, "labās prakses" propagandas trūkums;

* nepietiekami tiek iesaistīta sabiedrība pašā attīstības plānošanas procesā, ne tikai izstrādāti plānojumu apspriešanās;

* esošajos likumos un noteikumos nepietiekamā veidā atklāta detālplānojumu un apbūves noteikumu loma attīstības procesu regulēšanā.

Balstoties uz līdzšinējo pieredzi, kas iegūta Latvijā, kā arī stratēģiskiem apsvērumiem par attīstības plānošanas lomu attīstības procesu veicināšanā, var izvirzīt šādus **mērķus** s:

1. veicināt teritoriju attīstības plānošanas sistēmas izveidi, kurā sava loma ir nacionālā, reģionālā un lokālā līmeņa plāniem un plānojumiem, t.sk. arī attiecībā uz specifiskām plānošanas interesēm, piemēram, lauku attīstību;

2. nostiprināt attīstības plānošanu kā nepārtrauktu pašvaldību funkciju, radīt tās metodisko un materiālo nodrošinājumu;

3. sagatavot attīstības plānošanas procesam nepieciešamos metodiskos un informatīvos materiālus, kas veicinās galveno attīstības plānošanas principu ievērošanu plānošanas praksē;

4. paplašināt un uzlabot plānotāju sagatavošanu un apmācību, izmantojot dažādas formas un iespējas;

5. veicināt sabiedrības iesaistīšanos attīstības plānošanas procesos.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Teritoriju attīstības plānošanas joma — plānošanas sistēmas veidošana, tās tiesiskais un metodiskais nodrošinājums, plānošanas speciālistu apmācība, kā arī Nacionālā plānojuma izstrādes nodrošināšana ir Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pārziņā. Zemju un teritoriju izmantošanas stratēģiskos un tiesiskos jautājumus Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija risina kopā ar Zemkopības ministriju.

Lauku attīstības kontekstā nepieciešamas šādas **rīcības** :

— Latvijas Nacionālajā plānojumā noteikt sevišķi vērtīgās lauksaimniecības un mežsaimniecības teritorijas, kā arī teritorijas, kur dažādu dabas apstākļu vai procesu dēļ zemju izmantošana lauksaimniecībā ir ierobežota;

— izstrādāt Latvijas teritorijas rajonēšanu pēc pastāvošajām lauku attīstības problēmām, saistot tās ar Eiropas savienības nostādnēm;

— izstrādāt pagastu attīstības plānošanas metodikas, kas būtu piemērotas dažādām, atšķirīgām situācijām, īpašu uzmanību pievēršot teritorijas izmantošanas un lauku apdzīvojuma attīstības plānošanai;

— sistemātiski sagatavot informatīvos materiālus par izstrādātajiem attīstības plāniem, analizējot pozitīvo un negatīvo pieredzi;

— organizēt plānotāju apmācības kursus un semināros, izmantojot jau esošās institūcijas un meklējot jaunas iespējas;

— izvēlēties pagastus, kuru attīstības plānojumi atbilst labās prakses kritērijiem, un piešķirt tiem demonstrācijas objektu statusu, nodrošinot ar nepieciešamiem līdzekļiem;

— organizēt konkursus par idejām un darbiem attīstības plānošanas jomā gan vispārējās izglītības skolās, gan augstskolās, kurās gatavo speciālistus, kas var strādāt par plānotājiem.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, kopā ar Ekonomikas ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju un Zemkopības ministriju, izstrādā speciālistu sagatavošanas un apmācību programmas un projektus,

piesaistot arī nevalstiskās organizācijas.

Pašvaldību apvienībām ieteikt veidot konsultāciju centrus, kas sniegtu padomus attīstības plānošanā, attīstības iespēju meklējumos, dažādu programmu izstrādē; vēlams, lai šim nolūkam tiktu paredzētas mērķdotācijas no valsts budžeta.

Pašvaldību pārziņā ir attīstības plānošana un teritoriju plānojumi, plānošanas procesa nodrošinājums.

Attīstības plānošana tiek finansēta no pašvaldību budžeta un no valsts budžeta mērķdotācijām. Metodisko jautājumu izstrādi un informatīvo materiālu sagatavošanu veic Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija saskaņā ar tās darba plānu un atbilstīgiem līdzekļiem.

3.7. Izglītība un kultūra laukos. Sociālā sfēra

3.7.1. Vispārējā izglītība

Sagatavots pēc Izglītības un zinātnes ministrijas iesniegtajiem materiāliem

Latvijas ģeopolitiskais stāvoklis, ierobežotie izejvielu un enerģētiskie resursi nosaka, ka Latvijas galvenais attīstības faktors ir izglītoti, augsti kvalificēti iedzīvotāji un intelektuāli ietilpīga tautsaimniecība. Līdz ar to izglītība ir prioritāra sabiedrības dzīves nozare, kuras galvenie stratēģiskie virzieni ir sekojoši:

- izglītības kvalitātes uzlabošana;
- efektīva resursu izmantošana;
- izglītības pieejamības nodrošināšana.

Vispārējās izglītības koncepcija laukiem nedrīkst atšķirties no izglītības koncepcijas pilsētu skolām, un lauku bērniem jāsaņem līdzvērtīga izglītība pilsētu skolās saņemamajai izglītībai.

Visām izglītības pakāpēm raksturīgās problēmas ir analogas kā pilsētās tā laukos, taču lauku teritorijās, ievērojot apdzīvotības blīvumu, tautsaimniecības attīstības īpatnības, infrastruktūras problēmas, to izpausmes ir spilgtākas.

Galvenās problēmas un mērķi

Laukos galvenās vispārējās izglītības **problēmas** ir sekojošas:

- * padomju varas gados pienācīgi neuzturēto, Latvijas klimatiskajiem apstākļiem nepiemēroto skolu ēku uzturēšanas izdevumi ir ļoti augsti, un pašvaldību budžeti nav pietiekami ne ēku kapitālai pārbūvei, ne energotaupības pasākumu veikšanai;
- * pašvaldību ierobežotie līdzekļi neļauj vispārējās izglītības mācību iestādes apgādāt ar moderniem mācību līdzekļiem;
- * pašvaldību ierobežotās skolu finansēšanas iespējas skolām neļauj iegādāties autobusus vai izveidot un sakārtot internātus, kas bieži ir par iemeslu tam, ka lauku bērni skolu neapmeklē;
- * pedagoģisko darbinieku profesionālās meistarības pilnveidošanas iespējas ir ierobežotas, tādēļ izglītības satura izmaiņas skolu praksē tiek īstenotas lēni.

Programmas **mērķi** ir:

1. iegūstamās vispārējās izglītības kvalitātes paaugstināšana un kvalitatīvas izglītības iespēju vienlīdzīguma nodrošināšana;
2. tādu vispārējās izglītības apstākļu laukos radīšana, lai skolas vecuma bērni būtu sagatavoti nepārtrauktai izglītības turpināšanai un profesijas apguvei;
3. nodrošināt vidējās vispārējās izglītības kvalitāti, lai lauku vidusskolu beidzēji būtu sagatavoti izglītības turpināšanai Latvijas augstskolās vai ārvalstīs.

Nepieciešamās rīcības, atbildība

Kvalitatīvas izglītības iespēju nodrošināšanai nepieciešamas šādas rīcības:

— pilsētu un lauku izglītības vienlīdzīguma nodrošināšana:

arī laukos skolēnam jāsaņem pilnvērtīga izglītība, ieskaitot izglītību datorzinībās un svešvalodās, tāpat arī dažādos mākslas izglītības virzienos, pie tam, saņemot attiecīgu dokumentu par šādas izglītības jomas apgūšanu;

— izglītības iestāžu izvietojuma optimizācija:

izglītības iestādei jāatrodas skolēniem pieejamā attālumā, vai arī — jābūt nodrošinātam transportam. Vidējās izglītības posmā jābūt nodrošinātam transportam vai internātam. Arī laukos jābūt izveidotam valsts ģimnāziju tīklam;

— izglītībai nepieciešamās materiālās bāzes pilnveidošana:

arī lauku skolai jābūt iespējai iegādāties mūsdienīgus mācību līdzekļus un aprīkojumu — datorus, modernas laboratoriju iekārtas u.c.;

— pedagoģisko darbinieku slodzes optimizācija:

skolotājam laukos jādod iespēja paplašināt un pilnveidot savas profesionālās zināšanas, lai tādējādi būtu nodrošināta skolotāja pilna noslodze, jānovērš iespējamās pārslodzes, kas mazina pedagoģiskā darba kvalitāti, jānodrošina iespēja iegūt otro un trešo specialitāti, kā arī papildināt izglītību, mācoties maģistratūrā;

— izglītības iestāžu ēku uzturēšanas izdevumu optimizācija:

lauku skolās nepieciešams nekavējoties veikt ēku siltināšanu, apkures sistēmu pārkārtošanu uz vietējā kurināmā resursiem (malka, šķeldā).

Vispārējā pamatizglītība un vidējā izglītība ir pašvaldību, rajonu skolu valžu un Izglītības un zinātnes ministrijas atbildības sfērā. Pamatizglītības jautājumos zināmu daļu atbildības uzņemas arī bērnu tiesību aizsardzības inspektori.

Vispārējo izglītības iestāžu finansēšanu nodrošina pašvaldības — izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumus — no pašvaldību budžeta, pedagoģisko darbinieku atalgojumu un sociālā nodokļa maksājumus — valsts budžeta mērķdotācijas. Arī mācību līdzekļu iegāde tiek finansēta ar valsts budžeta mērķdotācijām.

3.7.2. Profesionālā izglītība laukos

Sagatavots, izmantojot Zemkopības ministrijas

un Lauku Jaunievdumu centra materiālus

Profesionālās izglītības mācību iestādēm laukos jābūt lauku iedzīvotāju izglītības centriem visplašākajā nozīmē. Profesionālās izglītības mācību iestāžu reforma ir uzsākta, tomēr joprojām ir diskutējami jautājumi.

Galvenās problēmas un mērķi

Profesionālo mācību iestāžu loma un iespējas līdz šim nav pietiekami novērtētas, un mākslīgi tiek pazemināts šo izglītības iestāžu prestižs lauku iedzīvotāju vidū. Valsts atbalsts šīm nozīmīgajām profesionālās izglītības iestādēm laukos ir niecīgs. Tas savukārt negatīvi ietekmē jaunu, labi izglītotu pasniedzēju piesaistīšanu šīm skolām. Tomēr arī pašreizējā situācijā šīs skolas veic un var veikt nozīmīgu izglītošanas darbu, sākot ar studentu apmācību un beidzot ar lauku iedzīvotāju konsultēšanu ar laukiem saistītajās darbības jomās.

Zināmas izmaiņas šajā situācijā paredz profesionālās izglītības mācību iestāžu reforma, kuru veic Zemkopības ministrija, ievērojami paplašinot skolu—centru tiesības un pienākumus.

Izglītības Centru izveidošana paredz:

- mūsdienīgas mācību materiālās bāzes izveidošanu Centru specializācijai atbilstošajām izglītības programmām;
- personāla komplektēšanu no cilvēkiem, kuri pārzina konkrēto nozari un kuriem ir pietiekama praktiskā un pedagoģiskā darba pieredze;
- Centra un pārējo tā darbības sfērā esošo mācību iestāžu audzēkņu padziļinātu sagatavošanu modernās tehnoloģijas un saimniekošanas metožu jautājumos;
- izglītības programmu un mācību priekšmetu programmu pilnveidošanu un jaunu programmu izstrādi;
- mācību metodiskā darba organizēšanu atbilstošajās izglītības programmās tajās mācību iestādēs, kuras atrodas Centra darbības sfērā;
- ražošanas sfēras, kā arī pedagoģisko darbinieku konsultāciju, kvalifikācijas celšanas un pārkvalifikācijas nodrošināšanu.

Centru izveidošana ir lauku profesionālo izglītības iestāžu darbības sfēras paplašināšana, un sākums šo izglītības iestāžu veidošanai par nozīmīgām izglītības, konsultāciju, pārkvalificēšanas un informācijas saņemšanas organizācijām laukos.

Skolas pakāpeniski būtu pārveidojamas no tradicionālajām lauksaimniecības skolām par "lauku skolām", kurās izglītību varētu iegūt visās, vai vismaz daudzās, jomās, kas saistītas ar lauku dzīves vidi.

Programmas **mērķi** ir sekojoši:

1. lauku profesionālās izglītības mācību iestāžu lomas palielināšana lauku apvidos;
2. lauku apvidu pašvaldību un citu iestāžu vai uzņēmumu nodrošināšana ar speciālistiem un kvalificētiem strādājošajiem no vietējo iedzīvotāju vidus;
3. vairojot vietējo iedzīvotāju vēlēšanās palikt uz dzīvi lauku apvidos;
4. bezdarbnieku skaita samazināšanās;
5. kopējā izglītības līmeņa paaugstināšanās lauku apvidū, un tam sekojoša vietējo iedzīvotāju aktivitātes un iniciatīvas palielināšanās;
6. lauku kultūrvides saglabāšana un lauku dzīves vides kvalitātes uzlabošana.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Nosaukto mērķu sasniegšanai nepieciešamas šādas rīcības:

— lauksaimniecībā, tās produkcijas pārstrādē un lauku infrastruktūras jomās strādājošo izglītības ieguves iespēju nodrošināšana un saglabāšana profesionālās izglītības mācību iestādēs dzīves un darba vietu tuvumā — Zemkopības ministrijas Izglītības un pētījumu departamenta atbildība par lauku profesionālās izglītības skolu saglabāšanu, un finansējuma plānošanu atbilstoši audzēkņu skaitam;

— izglītības iespēju nodrošināšana laukos dzīvojošajiem jauniešiem jomās, kas saistītas ar lauku apvidu (mežsaimniecībā, lauksaimniecībā, ūdens attīrīšanas iekārtu ekspluatācijā, atkritumu apsaimniekošanā, kokapstrādē u.c.) — Zemkopības ministrijas atbildība par attiecīgi sagatavotiem un apstiprinātiem mācību plāniem jaunajās disciplīnās, atbildība par attiecīgo mācību bāzi un pedagoģisko personālu un tā pārkvalificēšanās iespējām. Skolu atbildība par audzēkņu kontingenta nodrošināšanu jaunajās disciplīnās, piemēram, līgumi, pasūtījumi u.c. ar Valsts meža dienestu, Kokapstrādes uzņēmumiem un firmām, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju.

Finansējums — Valsts budžeta līdzekļi pamatprofesijām, atkarībā no audzēkņu skaita, līdzfinansējums no citām institūcijām, atbilstoši to pasūtījumam.

— iespēju nodrošināšana pieaugušajiem lauku iedzīvotājiem saņemt izglītību ilglaicīgos vai īslaicīgosursos, saņemt konsultācijas jautājumos, kas saistīti ar saimniecisko darbību laukos — Izglītības mācību iestāžu atbildība, finansējums — kursu klausītāju vai konsultēto pašu līdzekļi. Izņēmums var būt Valsts institūcijas pasūtījums, piemēram, 1998. gadā Zemkopības ministrijas zemnieku izglītības programma, kad skolām nodots pasūtījums kopā ar finansējumu.

Rīcību realizēšana iespējama, veicot reformu profesionālās izglītības sistēmā. Attiecībā uz lauku profesionālās izglītības reformu vēlams sekojošais.

Tuvāko 4–5 gadu laikā lauksaimniecības izglītība jākoncentrē astoņos izglītības centros, tanī skaitā piecos specializētajos centros, kas veidoti uz konkrētu mācību iestāžu bāzes. Šie centri atstājami Zemkopības ministrijas pārziņā. Izglītības centri nākotnē pārņems visu nozarei nepieciešamo kvalificēto darbinieku izglītošanu, kalpos kā metodiskā darba atbalsta iestādes pārejām izglītības iestādēm, un kļūs par eksaminācijas centriem kvalifikācijas piešķiršanai.

Līdz Reģionālo pašvaldību izveidošanai pārējās lauku profesionālās izglītības skolas paliek Zemkopības ministrijas pārziņā. Veidojoties Reģionālajām pašvaldībām, skolas pakāpeniski tiek nodotas to pārziņā.

Savstarpēji vienojoties, pašvaldības var pārņemt šīs skolas, negaidot Reģionālo pašvaldību izveidošanos.

3.7.3. Pieaugušo izglītība laukos

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

pēc Izglītības un zinātnes ministrijas un Latvijas Universitātes

Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes iesniegtajiem materiāliem

Pašreizējā sociāli ekonomiskajā situācijā laukos ir vērojamas vairākas būtiskas problēmas:

* bezdarba pieaugums un sociālās izslēgšanas izplatīšanās;

* darba un profesiju rakstura maiņa un nepieciešamība pēc pārkvalificēšanās;

* daudziem cilvēkiem vērojamas grūtības piemēroties jaunajiem apstākļiem, kā arī personiskās, politiskās un saimnieciskās pašapziņas trūkums, neprasme risināt savas dzīves problēmas.

Galvenās problēmas un mērķi

Decentralizācija vietējo reģionu un pašvaldību līmenī izvirza katram iedzīvotājam kvalitatīvi jaunu atbildības izpratni par personīgo un tuvākās vides attīstību.

52% no Latvijas iedzīvotājiem (31% ar pamata, 21% ar vispārējo vidējo izglītību) izglītības līmenis pilnībā nespēj nodrošināt prasmes, kuras nepieciešamas tirgus ekonomikas apstākļos. Tāpēc visas valsts un reģionālās attīstības procesam ir jāveicina pieaugušo izglītības kā mūžizglītības posma attīstība, lai katram iedzīvotājam būtu iespējas realizēt savas tiesības sekojošās jomās:

- nepārtraukti pilnveidot izglītību ar mērķi konkurēt darba tirgū;
- veidot savu personību un ietekmēt apkārtējās sabiedrības kvalitātes pilnveidi;
- apgūt individuālas un kolektīvas prasmes līdzdalībai demokrātiskā sabiedrībā;
- pilnīgot savu iekšējo pasauli un identitāti, kas balstīta uz pasaules kultūras pieredzi.

Pieaugušo izglītības uzdevumi 21.gadsimta Eiropas kontekstā ir sekojoši:

- mācīties un dzīvot kopā vienā pasaulē;
- iesaistīties un mācīties būt līdzdalībniekiem demokrātiskos procesos;
- kvalitatīvi pilnveidot savu pilsonisko apziņu un adekvāti tai darboties;
- pieaugušo izglītībai jāklūst par ikdienu, jāmacās ir katram un katram ir tiesības prasīt izglītošanās iespēju.

Pieaugušo izglītības **mērķi** Latvijā ir šādi:

1. radīt optimālas iespējas cilvēka personīgajā pilnveidē un profesionālajā izaugsmē savā profesijā, nepieciešamības gadījumā nodrošināt profesionālās kvalifikācijas maiņu pārkvalificēšanās mācību procesā;
2. nodrošinot plašu informāciju sabiedrībai par reģionālajiem attīstības projektiem, rezultātiem, likumdošanu, īstenošanu, utt., organizējot vietēja un valsts mēroga pasākumus, izstādes u.c., informēt un izglītēt iedzīvotājus;
3. veicināt demokrātisku līdzdalību, aicinot sabiedrību / iedzīvotājus izteikt savu priekšlikumu: individuālus cilvēkus, sociālās grupas, nevalstiskās sabiedriskās organizācijas, u.c.

Līdzšinējie pasākumi un nepieciešamās rīcības

Lai radītu tiesisku nodrošinājumu, Izglītības un zinātnes ministrija ir izstrādājusi Latvijas Pieaugušo izglītības koncepcijas projektu un ir izšķīrusies ar Pieaugušo izglītību saistītos jautājumus iestrādāt Izglītības likumā un Profesionālās izglītības likumā.

Izstrādāti un apstiprināti Pieaugušo izglītības projektu konkursa noteikumi, Pieaugušo izglītības ekspertu komisijas nolikums un Pieaugušo izglītības prioritātes un vērtēšanas kritēriji.

1997. gadā finansiālo atbalstu pēc ekspertu komisijas vērtējuma saņēmuši 8 projekti no Pieaugušo izglītības projektu konkursa iesniegtajiem 18 projektiem.

Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātajiem Pieaugušo izglītības projektu konkursa noteikumiem, katru gadu sabiedrības saziņas līdzekļos tiek izziņots Pieaugušo izglītības projektu konkurss, norādot projektu prioritātes, vērtēšanas kritērijus, projektu iesniegšanas termiņus un iesniedzamos dokumentus. Projektu izvērtēšanu un atlasīšanu veic Pieaugušo izglītības ekspertu komisija.

Ir nodibināti 26 pašvaldību Pieaugušo izglītības centri.

Kopš 1996. gada tiek organizēti informatīvu semināru un kursu cikli Pieaugušo izglītības centru darbiniekiem.

Izstrādāts rekomendējošs materiāls iestādēm, kuras nodarbojas ar pieaugušo izglītošanu "Pieaugušo izglītības pedagoga kompetences".

Veiktas iestrādes tālmācības infrastruktūras izveidē.

Pieaugušo izglītības centri kļūst par nozīmīgu izglītības informācijas uzkrāšanas un aprites vietu, par eksperimentālu bāzi pieaugušo izglītības projektu realizācijai un programmu aprobācijai, kā arī par nozīmīgu izglītības piedāvātāju rajonos.

Pieaugušo izglītības finansēšana

Pieaugušo izglītība tiek finansēta no valsts (bezdarbnieku apmācība, pedagogu tālākizglītība, ierēdņu mācības) un pašvaldību līdzekļiem, juridisko un fizisko personu iemaksām. Informāciju par pieaugušo izglītības finansēšanas avotiem 1995.gadā un 1996.gadā un to procentuālajām izmaiņām sniedz sekojoši LR Valsts statistikas komitejas dati.

Pieaugušo izglītības finansēšana

1995.gadā 1996.gadā Pieaugums

Ls % Ls % %

Kopējais finansējums 3 263 410 100 4 866 571 100 49,1

Valsts finansējums 1 548 684 47 2 215 446 46 43,1

Pašvaldību finansējums 72 789 2,2 59 958 1 -17,6

Klausītāju iemaksas 1 254 313 38 1 403 988 29 11,9

Uzņēmumu iemaksas 311 973 10 1 078 286 22 245,6

Citi avoti 75 651 2 108 893 2 43,9

Nepieciešamās rīcības

Izglītības un zinātnes ministrija:

- izstrādā reģionālās pieaugušo izglītības attīstības vadlīnijas, balstoties uz konkrētajām reģionu ekonomiskajām un sociālajām vajadzībām;
- profesionāli izglīto mācību personālu darbam ar pieaugušajiem;
- izstrādā normatīvos aktus Pieaugušo izglītības jomā;
- organizē valsts pārvaldes un pašvaldību sadarbību pieaugušo izglītībā (Izglītības nodaļas ir gandrīz katrā ministrijā).

Reģionālās pašvaldības:

- izveido reģionālos izglītības centrus;
- sadarbojas ar ministrijām un resoriem darba resursu izpētes un perspektīvās attīstības jomā;
- lemj par pašvaldību budžeta līdzekļu mērķtiecīgu iedalījumu reģionāliem pieaugušo izglītības centriem un to mācību punktiem.

Reģionālie izglītības centri:

- piedāvā profesionālās kvalifikācijas ieguves, pilnveides un pārkvalifikācijas iespējas reģionālā darba spēka tirgus vajadzībām;
- ar savām programmām piedalās valsts un pašvaldību pasūtījumos;
- piedalās reģionālās izglītības un kultūras politikas veidošanā un īstenošanā;
- sniedz metodisko palīdzību mācību punktiem;
- organizē mācību iespējas bezdarbniekiem;
- izstrādā mācību programmas, metodiskos un mācību materiālus pieaugušo izglītības sistēmas vajadzībām.

Izglītības darba pilnveidošanas nolūkā pašvaldību skolotāju izglītības centrus ieteicams apvienot ar pieaugušo izglītības centriem, tādējādi uzlabojot profesionāli pedagoģisko līmeni un radot plašākas izglītības iespējas.

Pašvaldību mācību centri, kas piedāvā un īsteno pašvaldību dažāda līmeņa darbinieku izglītības programmas. Šos centrus finansē pašvaldības.

Mācību punkti:

- piedāvā atsevišķus profesionālās meistarības pilnveides kursus atbilstīgi vietējām darba tirgus interesēm, piemēram, sadarbībā ar vietējām vispārizglītojošām mācību iestādēm un medicīnas darbiniekiem piedāvā ģimenes izglītības programmas, vai arī vietējās kultūrvides pilnveidošanas programmas.

Par mācību punktiem var veidoties vakarskolas un vispārizglītojošās skolas, profesionālās skolas u.c. mācību iestādes.

Vispārizglītojošās skolas, it īpaši lauku apvidos, ir ne tikai izglītības centri, bet bieži vien arī vienīgie kultūras centri, kuros notiek dažādi pasākumi. Tādēļ vispārizglītojošās skolas no mācībām brīvajā laikā jāatver apkārtējo iedzīvotāju izglītības vajadzībām, piedāvājot:

- vispārizglītojošas, redzesloku paplašinošas sabiedriski politiskas, vides izglītības, veselības izglītības, kultūras programmas un pasākumus, kurus finansē paši dalībnieki vai pašvaldība;
- interešu programmas (mazais bizness, svešvalodas, grāmatvedība, u.t.t.), ko finansē paši vai pašvaldība;

Skolas varētu tikt atvērtas arī pasākumiem, kuros iedzīvotāji dalās savā pieredzē un zināšanās ar citiem interesentiem u.t.t.

Esošās vakarskolas jāpārveido par plašas programmas jaunatnes skolām:

- ar klasēm, kurās var mācīties dažādu iemeslu dēļ 9. klasi nebeigušie jaunieši pēc īpaši izveidotām mācību programmām. Šīs programmas finansē Izglītības un zinātnes ministrija;
- ar klasēm, kurās jaunieši pēc izvēles var apgūt papildus zināšanas sev nozīmīgos priekšmetos mācību turpināšanai augstskolās (svešvalodās, humanitāros, eksaktajos u.c. priekšmetos). Programmas finansē paši izglītības ieguvēji;
- ar klasēm, kurās jaunieši var apgūt pilnu vidusskolas kursu. Šīs mācības finansē Izglītības un zinātnes ministrija. Pieaugušo izglītības darbā var iekļauties jebkura mācību iestāde gan kā mācību punkts, gan ar atsevišķām programmām un pasākumiem, augstskolas, tautas universitātes, tautas augstskolas, profesionālās skolas, pieaugušo izglītības centri u.t.t.

Mācību punktu darbs, kas realizē pašvaldību finansētas mācību programmas, ir saskaņojamas ar reģionālajiem pieaugušo izglītības centriem, lai veidotos vienota reģiona pieaugušo izglītības sistēma, konceptuālās pieejas, kā arī racionāli tiktu izlietoti pašvaldību budžeta asignējumi.

Pieaugušo izglītības darbā var iekļauties arī nevalstiskās sabiedriskās organizācijas atbilstoši savām iespējām un pieprasījumam reģionā.

Personāla sagatavošana darbam ar pieaugušajiem

Personālam, kas strādā pieaugušo izglītībā — centru darbiniekiem, pasniedzējiem, skolotājiem, skolu valžu darbiniekiem — nepieciešama īpaša profesionāla psiholoģiski pedagoģiska sagatavotība.

Pedagoģiskās augstskolas izstrādā īpašas programmas, atbilstošas profesionālajām pieaugušo izglītības darbinieku funkcijām un organizē mācības:

- pasniedzējiem, / skolotājiem;
- pieaugušo izglītības centru darbiniekiem;
- skolu valžu darbiniekiem.

Šīs programmas finansējamas no valsts budžeta vai atbilstošajām pašvaldībām.

Īpašas programmas / projekti izstrādājami pieaugušo izglītības darbinieku tālākizglītībai, izmantojot pašvaldību finansējumu, dažādu fondu finansējumu, iekļaujot pieredzes ieguvī ārzemēs.

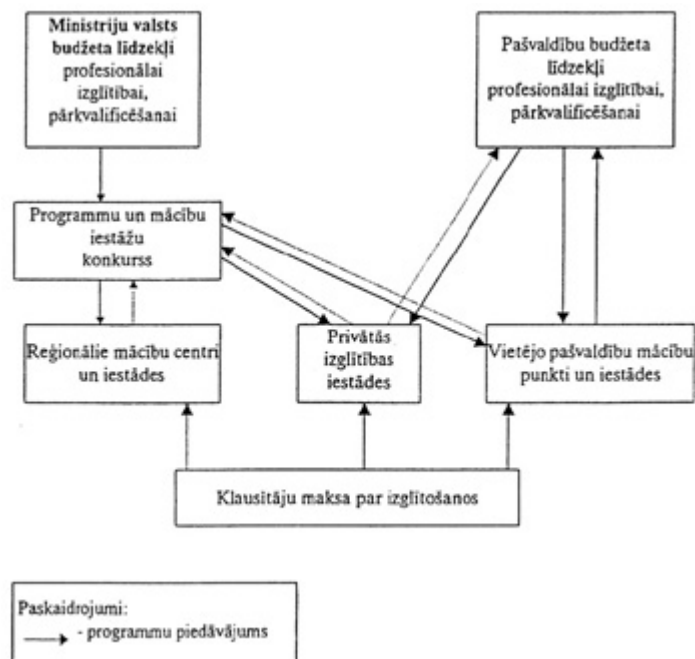
Informatīvais darbs

Pieaugušo izglītības mērķu sasniegšanā liela nozīme ir informatīvajam darbam ar iedzīvotājiem.

Valstiskas nozīmes reģionālās attīstības jautājumu skaidrošana un informācijas apmaiņa jāorganizē Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas darbiniekiem, izmantojot TV, radio, presi, diskusijas, konferences, tikšanās, lekcijas un pārrunas reģionālajos centros. Organizējamas arī iedzīvotāju aptaujas.

Par vietējiem reģionālās attīstības jautājumiem pasākumus organizē vietējās pašvaldības, izmantojot reģiona presi, TV, radio, organizējot lekcijas, diskusijas, pārrunas.

Pieaugušo izglītības finansējuma shēma

3.7.4. Kultūra laukos

Sagatavojusi kultūras ministrija

Kultūras infrastruktūras objekti – tautas nams, bibliotēka (bieži arī skola vai baznīca) katrā teritorijā (gan pagastā, gan novadā) ir lauku iedzīvotāju kultūras centri. Pašvaldību reformas gaitā notiek kultūras iestāžu pārstrukturēšanās – gan no organizatoriskā, gan pārvaldes un finansēšanas viedokļa. Mainoties sociāli ekonomiskajai situācijai, būtiskas izmaiņas notiek arī kultūras iestāžu funkcijās. Arvien nopietnāk sevi piesaka novada kultūras centra ideja, daudzviet tautas nami sadarbojas ar vietējiem biznesa pārstāvjiem. No vienas puses – materiālais stāvoklis laukos ir ļoti sarežģīts, pirktspēja zema. No otras puses – ar katru brīdi pieaug to lauku vidē dzīvojošo personu skaits, kuri "redzējuši pasauli", un to (arī jauniešu) prasību līmenis pieaug.

Galvenās problēmas un mērķi

Būtiskākās problēmas.

* Kultūras procesi laukos nav vienmērīgi. Galvenā problēma ir profesionālu kultūras dzīves organizatoru trūkums pagastu kultūras iestādēs. Zemais kultūras darbinieku un kolektīvu vadītāju atalgojums, salīdzinājumā ar Rīgu, veicina profesionālu kadru aizplūšanu no laukiem, no kultūras darba uz citām darbības sfērām.

* Pašvaldību pārziņā esošo bibliotēku darbības tendences lielā mērā nosaka līdzekļu trūkums jaunu grāmatu iegādei, nepiemērotās telpas. Pašvaldību bibliotēku darba līmeni negatīvi ietekmē tas, ka sakarā ar grozījumiem likumā "Par pašvaldībām", no rajona pašvaldību pastāvīgajām funkcijām ir izslēgta funkcija uzturēt rajona galveno bibliotēku un finansiāli un organizatoriski nodrošināt šī būtiski svarīgā tautas bibliotēku atbalsta centra darbību.

Programmas **mērķi** ir šādi:

1. nodrošināt kvalitatīvāku tautas mākslas (pašdarbības) kolektīvu darbību, kurā iesaistās daudzi tūkstoši iedzīvotāju un kas tradicionāli ir populāra mūsu tautā. Šajā ziņā būtisks ir kvalitatīvu vadītāju jautājums – tas ir profesionālās kvalifikācijas (t.sk. kultūras menedžmenta) un darba apmaksas jautājums;

2. nodrošināt arī lauku vidē dzīvojošiem kvalitatīvu profesionālās mākslas pieejamību;

3. nodrošināt plašu (dažādu līmeņu) kultūrizglītības programmu;
4. kultūras nozarēs strādājošo nodrošināšana ar iespējam iegūt atbilstošu izglītību Rīgā un arī novados, veicinot strādājošo kultūras darba speciālistu nepārtrauktu tālākizglītošanos;
5. kultūras iestāžu (tautas nami, bibliotēkas, muzeji) aprīkojuma sakārtošana atbilstoši mūsdienu prasību līmenim, padarot tās pievilcīgas gan tradicionālajām kultūras norisēm, gan profesionālo mākslinieku izstādēm, koncertiem, izrādēm;
6. izstrādājot pagastu un reģionu attīstības plānus, paredzēt kultūras procesa nodrošinājumu lauku vidē, veicinot kultūras centru izveidi, par kādiem varētu kļūt gan skolas, gan muzeji, gan bibliotēkas vai tautas nami.

Visos procesos neatņemama sastāvdaļa ir vietējās varas atbildība kultūras vides nodrošināšanā. To sekmēs kultūras valsts inspektora, valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspektora un kultūras dzīves profesionāla organizatora sadarbība administratīvā teritorijā vai plānojamajā reģionā. Šāda sadarbība veicinās gan kultūrvēsturisko objektu iekļaušanu aktīvā reģionālās kultūras politikas procesā, gan profesionālās un pašdarbības mākslas harmoniskā vienībā, valstij atbalstot un veicinot reģionālās un novadu kultūras politikas attīstību. Saņemot atbalstu no valsts un pašvaldībām, kā arī piesaistot citus finansu avotus, veidosies bāze apjomīgiem un nozīmīgiem kultūras projektiem ne tikai ar reģiona, bet arī visas valsts nozīmi, sekmējot kultūras organizatorisko decentralizāciju. Šāda procesa patstāvība veicinās arī nevalstisko un ārvalstu partneru iesaistīšanos lauku vides kultūras procesa attīstīšanā.

Ļoti būtiski ir veicināt kultūras objektu iesaisti tūrisma procesā, kā arī kultūras procesa līdzdalību lauka tūrismā.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Mērķu sasniegšanai nepieciešamas šādas rīcības:

Kultūras ministrija:

- pilnveido likumdošanu, likumprojektā par kultūras institūcijām nostiprina lauku pašvaldību kultūras institūciju juridisko un finansiālo bāzi. Juridiski nostiprina pašvaldību likumā rajonu kultūras iestāžu (bibliotēku u.t.t.) kā pašvaldību kultūras iestāžu metodisko un atbalsta centru pastāvēšanu;
- izstrādā "Novadu kultūras atbalsta programmu", kurā paredz valsts atbalstu kultūrizglītībai, profesionālo mākslinieku koncertiem, izstādēm u.c. veida pasākumiem Latvijas reģionos;
- veicina novadu kultūras centru izveidi;
- pilnveido kultūras pārvaldes organizatorisko struktūru.

Pašvaldības sadarbībā ar Kultūras ministriju:

- izveido pagastu, pilsētas, rajona, novada informācijas bāzi.

Apsverama nepieciešamība izveidot vietēju kultūras fondu (rajona vai novada) no pašvaldību budžeta, kas atbalstītu, piemēram:

- talantīgākos jaunus novada māksliniekus;
- prēmētu izcilākos novada kultūras darbiniekus un kolektīvu vadītājus;
- finansiāli atbalstītu novada amatiermākslas kolektīvus, kas piedalās starptautiskos festivālos, konkursos un spodrīna Latvijas vārdu.

Nepieciešamās rīcības finansiāli nodrošina:

- valsts budžets (dotācijas un/vai pasūtījums);
- pašvaldību piešķirtie līdzekļi (dotācijas un/vai pasūtījums);
- uzņēmēju un privātpersonu atvēlētie līdzekļi;
- dažādu fondu, biedrību kultūras veicināšanas institūciju darbība, kas veicina starptautisko kredītu un ārvalstu investīciju piesaistišanu nacionālajai kultūrai nozīmīgu objektu un pasākumu finansēšanai.

3.7.5. Kultūrizglītība laukos

Sagatavojusi Kultūras ministrija

Lauku attīstības kontekstā lielu nozīmi iegūst kultūrizglība. Pašreiz Latvijas laukos pastāv šādas **problēmas**.

- * Kultūrizglītības nevienmērīgā pieejamība dažādos Latvijas novados.
- * Infrastruktūras nepietiekamība.
- * Kultūrizglītības pedagoģisko darbinieku un mākslu speciālistu profesionālās pilnveides iespēju ierobežotība.
- * Mācību līdzekļu trūkums lauku kultūras iestādēm.

Programmas **mērķi** ir:

1. kvalitatīvas kultūrizglītības iespēju nodrošināšana lauku iedzīvotājiem (bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem);
2. pašizpaušmes un radošo spēju izkopšanas iespēju nodrošināšana.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

- Jāuzlabo koordinācija starp pašvaldībām un valsts institūcijām.
- Reģiona ietvaros jāpanāk kultūrizglītības iestāžu, interešu centru un pieaugušo izglītības centru sadarbība, lai uzlabotu izglītības darba kvalitāti.
- Jāatbalsta pašvaldību sadarbības projekti, kuru nolūks ir veicināt katra Latvijas novada kultūras tradīciju saglabāšanu, attīstīšanu un popularizēšanu.

Atbildība par izglītības iestāžu tīkla izveidi un izglītības pieejamību ir Izglītības un zinātnes ministrijas kompetencē. Kultūrizglītības iestāžu normatīvos dokumentus un programmas sagatavo Kultūras ministrija un Izglītības un zinātnes ministrija.

Kultūraktivitāšu saskaņošanas nolūkā vēlams izveidot Kultūras koordinācijas padomi. Par kultūras tradīciju saglabāšanu un tālāku attīstību ir atbildīgs katrs Latvijas iedzīvotājs. Iespējas īstenot šo cilvēcisko atbildību sekmē valsts un pašvaldību institūcijas.

3.7.6. Veselības aizsardzības sistēma laukos

Sagatavojusi Labklājības ministrija

Veselības aprūpe lauku apvidos ir tikai viens no Latvijas lauku iedzīvotāju labklājības nodrošinātājiem, un šī sfēra nav atraujama no ekonomiskajiem, sociālajiem un citiem faktoriem, kuru kompleksa risināšana var dot vēlamo rezultātu.

Šobrīd Latvijā ir definēti reformas mērķi un galvenie posmi, kas saistīti ar problēmu risinājumu integrācijai Eiropas savienībā.

Galvenās problēmas un mērķi

Lielākie riski, kas ietekmē reformas procesu gaitu ir:

- pastāvīgs finansu resursu samazinājums attiecībā pret iekšzemes kopproduktu;
- iedzīvotāju sociāli — ekonomiskā nestabilitāte;
- psiholoģiska nevēlēšanās risināt problēmas ekonomiskās konkurences apstākļos.

Līdz ar to veselības aprūpē pašreizējās **problēmas** ir sekojošas.

* Netiek veikta veselības aprūpes pakalpojumu izmaksu efektivitātes paaugstināšana.

* Uz veselības aprūpes budžeta rēķina tiek risinātas lauku iedzīvotāju sociālās problēmas.

* Finanšu trūkuma dēļ speciālistu kvalifikācijas celšana un pārprofilēšana kļuvusi problemātiska.

* Laukos bieži tiek ierobežota pacienta brīva ārstniecības iestādes izvēle, un naudas līdzekļi nepamatoti novirzīti pašvaldības ārstniecības iestādes uzturēšanai.

Galvenais **mērķis**, veicot veselības aprūpes reorganizāciju laukos ir nodrošināt iedzīvotāju veselības aprūpi, pagarināt iedzīvotāju pilnvērtīgas dzīves ilgumu.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

Labklājības ministrijas:

- izstrādā veselības aprūpes politiku un stratēģiju;
- veido veselības aprūpes normatīvo bāzi;
- ārkārtējās situācijās uzņemas vadību medicīniskās palīdzības sniegšanā;
- apstiprina ārstniecības pakalpojumu standartus un izmaksas;
- licenzē augsta līmeņa tehnoloģijas;
- nosaka valsts programmu apjomu un pasūtījumu;
- nosaka veselības aprūpes pakalpojumu minimumu;
- nosaka preventīvo un veselību veicinošo pasākumu politiku;
- nosaka valsts pasūtījumu profesionālai izglītībai veselības aprūpes jomā;
- nosaka katastrofu medicīnas un neatliekamās medicīniskās palīdzības standartus un metodisko vadību;
- veido investīciju politiku veselības aprūpē un to kontroli;
- nodrošina vienotu terminoloģiju.

Struktūras, kas organizē veselības aprūpes sistēmu lauku rajonos (slimokases):

Reģionālā slimokase:

- apzina sava reģiona iedzīvotāju vajadzības pēc veselības aprūpes pakalpojumiem;

- realizē valsts veselības aprūpes politiku reģionā;
- nodrošina tiešu saikni ar pašvaldībām, iesaistot tās procesā kā iedzīvotāju interešu pārstāvjus;
- slēdz līgumu ar Valsts slimokasi, atbilstoši izvirzītajiem stratēģiskajiem uzdevumiem un apzinātajām iedzīvotāju vajadzībām;
- apzina potenciālos veselības pakalpojumu sniedzējus, izvērtē to darbības kvalitātes un efektivitātes kritērijus;
- nodrošina apmaksu par sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem teritorijas iedzīvotājiem veselības aprūpes pakalpojumu minimuma ietvaros;
- slēdz līgumus ar pakalpojumu sniedzējiem un nodrošina šo līgumu kontroli;
- veic starpreģionālos norēķinus;
- informē iedzīvotājus par kārtību, kādā tiek sniegti veselības aprūpes pakalpojumi;
- izstrādā un realizē reģiona veselības aprūpes attīstības plānus;
- veicina primārās veselības aprūpes attīstību;
- piedalās racionālas neatliekamās palīdzības sistēmas organizēšanā;
- konsultē kredītiestādes par ārstniecības iestāžu biznesa plāniem;
- izvērtē nepieciešamību pēc jaunām tehnoloģijām teritorijā;
- izstrādā priekšlikumus veselības veicināšanai un slimību profilaksei.

Vietējās pašvaldības:

- piedalās veselības aprūpes pieejamības nodrošināšanā un iedzīvotāju veselīga dzīvesveida veicināšanā;
- pārstāv teritorijas iedzīvotāju intereses slimokasē;
- kopā ar reģiona slimokasi attīsta primāro veselības aprūpi;
- popularizē veselīgu dzīvesveidu, un veic profilakses pasākumus, lai saglabātu iedzīvotāju veselību;
- organizē un nodrošina sabiedrības veselības izglītības procesu skolās, darba vietās, masu mēdijos u.c.;
- kompleksi risina sociālās aprūpes jautājumus;
- piedalās veselības aprūpes modeļa veidošanā reģionā;
- organizē glābšanas dienestu un neatliekamās palīdzības koordināciju savā teritorijā.

Reformu process uzsākts bez lieliem kapitālieguldījumiem. Līdz šim tas finansēts no kopējiem veselības aprūpei atvēlētajiem budžeta līdzekļiem, novirzot teritoriālo slimokasu administratīvo funkciju veikšanai līdz 2% no veselības aprūpes speciālā budžeta līdzekļiem.

3.8. Lauku attīstībā iesaistīto institūciju,

organizāciju un grupu sadarbība

Sagatavojis Lauku Jaunievdumu centrs

un Latvijas LU Filozofijas un socioloģijas institūts

"Ņemot vērā Eiropas Savienības lauku novadu lielo dažādību, lauku attīstības politikai jāvadās no pakārtotības principa. Tai jābūt pēc iespējas decentralizētai un jābalstās uz partnerattiecībām un sadarbību visu ieinteresēto līmeņu starpā (vietējais, reģionālais, nacionālais un Eiropas). Uzsvārs jāliek uz dalību un pieeju, kas raksturojas "no apakšas uz augšu", kas sajūdz kopā lauku kopienu radošo potenciālu un solidaritāti. Lauku attīstībai jābūt lokālai un pašas kopienas virzītai, bet saskaņotai Eiropas sistēmā" (Korkas deklarācijas 5.punkts "Pakārtotība").

Lauku attīstības politikai jābūt iespējami demokrātiskai, jo šodienas sabiedrībā ir daudz grupu un organizāciju ar ietekmīgām interesēm un iespējām līdzdarboties lauku attīstībā.

Galvenās problēmas un mērķi

Ļoti svarīga ir lauku attīstībā ieinteresēto pušu: lauku — pagastu un mazpilsētu — iedzīvotāju, uzņēmēju, bankieru, nevalstisko organizāciju, investoru, ministriju, politiķu un zinātnieku sadarbība. Šo spēku rokās ir iespējas veicināt attīstību laukos, kurus šobrīd vairāk raksturo nabadzība un depresija, nevis uzplaukums un saskaņa.

Sabiedrības atbalsts ir tas mehānisms, kas spēj iedzīvināt tos pasākumus laukos, kas nepieciešami lauku attīstībai. Sabiedrības iesaistīšanās un līdzdalība lauku attīstībā, cilvēku iniciatīvas atraisīšanās ir pamats lauku attīstības rīcības programmu iedarbināšanai.

Eiropas savienības valstu pieredze rāda, ka lauku un lauksaimnieciskā politika kļūst arvien atvērtāka gan tirgus, gan sabiedrisko attiecību ziņā — tai nepieciešams attaisnojums pilsoņu acīs. Politika un rīcības programmas ir attaisnojamas, ja tās patiešām risina pilsoņu problēmas un piepilda cerības.

Lauku attīstībā iesaistīto institūciju, organizāciju un grupu sadarbības **mērķi** ir:

1. lauku attīstības politikas un programmu publiskošana;
2. lauku attīstības programmu un politikas decentralizēšana, kas panākama veicinot sadarbību starp valsts institūcijām un pašvaldībām, vienlaikus nošķirot to lomas, funkcijas un atbildību, kā arī deleģējot ievērojamu funkciju un atbildības daļu vietējās varas institūcijām;
3. iedzīvotāju līdzdalības veicināšana, iesaistot ar lauku attīstības programmu saistīto projektu izstrādē un īstenošanā nevalstiskās organizācijas, sabiedrības grupas, vietējās iniciatīvas grupas u.tml.;
5. sniegt informatīvu un konsultatīvu atbalstu vietējām grupām un iedzīvotājiem lauku attīstības projektu izstrādē un īstenošanā;
6. veikt lauku attīstības programmas īstenošanas gaitas zinātnisku analīzi un monitoringu, popularizēt lauku attīstības pieredzi un sasniegumus.

Nepieciešamās rīcības un atbildība

— Lauku attīstībā iesaistīto institūciju, organizāciju un grupu sadarbības veicināšana iespējama, veidojot noteiktas sabiedriskās attiecības laukos.

Sabiedrisko attiecību veidošanai nepieciešamās rīcības:

- informēt iedzīvotājus par lauku attīstības mērķiem, programmām, un projektiem, un popularizēt lauku attīstības pieredzi;
- mobilizēt lauku iedzīvotāju un visas sabiedrības atbalstu lauku attīstības programmām;
- stimulēt pilsoņu un valsts savstarpēju uzticību un abpusēji atzītu un leģitīmu lauku politiku;

- veidot konsultāciju un informācijas sistēmu;
- veicināt sabiedrisku diskusiju un daudzveidīgu izpratni par to, kas ir lauki un kas tie var būt;
- veicināt un popularizēt zinātniskus pētījumus par lauku attīstību;
- iepazīstināt iedzīvotājus ar lauku attīstības politiku un pieredzi Eiropas savienības zemēs;
- veicināt vietējo iniciatīvu grupu veidošanos pagastos un mazpilsētās.
- Lauku attīstības pieredzes popularizēšana.

Tai kalpo sekojošas rīcības:

- jauno tehnoloģiju, netradicionālo nodarbošanās veidu un "labās prakses objektu" demonstrējumi;
- pieredzes apmaiņas pasākumi, semināri, diskusijas, tikšanās organizēšana, bukletu sagatavošana;
- radio un televīzijas pārraižu, filmu sagatavošana.
- Konsultatīvā atbalsta uzlabošana.

Šajā nolūkā nepieciešams izveidot lauku attīstības veicinātāju institūciju. To veidotu kompetenti eksperti — mobili lauku attīstības veicinātāji un konsultanti, kas strādātu pagastos un mazpilsētās, sniedzot palīdzību projektu izstrādē.

Informācijas un konsultāciju sistēmu veidošanās pēdējā laikā ievērojami aktivizējusies, vairumā gadījumu tās ir **sabiedriskas organizācijas**, piemēram, Lauku jaunievedumu centrs, vai sabiedrības ar ierobežotu atbildību — Lauksaimniecības izglītības un atbalsta centrs ar daļēju valsts finansējumu.

Lauku Jaunievedumu centra līdzšinējā pieredze rāda, ka šāds centrs var ne tikai sekmīgi pildīt lauku iedzīvotāju informēšanas, izglītošanas un konsultēšanas funkciju, bet arī aktivizēt tos uzņēmējdarbībai — īpaši netradicionālajiem, alternatīvajiem saimniekošanas veidiem. Jaunas idejas ieviešana realizējas 5 stadijās:

1. ideju apkopošana;
2. informācijas savākšana, metodikas izstrādāšana;
3. ieviešanas objektu izvēle;
4. biznesa plānu izstrādāšana un finansu piesaistīšana;
5. darbības uzraudzīšana un pieredzes apkopošana.

Valsts finansējums šādos gadījumos ir tikai tad, ja tas ir īpašs pasūtījums kāda noteikta uzdevuma veikšanai.

Īpašu vietu lauku attīstības veicināšanā ieņem tādas organizācijas kā Uzņēmējdarbības Atbalsta centrs, Nevalstisko Organizāciju centrs un Sorosa Fonds. Sorosa fonds 1998. gadā par vienu no saviem uzdevumiem uzskata stiprināt atvērtās sabiedrības iedīgļus laukos gan kultūrā, gan izglītībā, gan citās fonda darbības nozarēs.

Viena no nozīmīgākajām Sorosa fonda programmām ir "informācijas tehnoloģijas", bibliotēkas un izdevējdarbība, Internet programma. Programmas galvenais mērķis ir paplašināt Internet un E—pasta izmantotāju loku, lai tas aptvertu ne tikai biznesa struktūras, bet arī skolēnus u. c. 1998. gadā programmas prioritātes būs:

- pilnveidot elektroniskās informācijas resursus un attīstīt informatīvo servisu Latvijā;
- attīstīt rajonu Internet centrus;

— apmācīt internet lietotājus.

Sorosa fonda projekts "Efektīva skola" sekmēs skolu kvalitātes uzlabošanu Latvijā, rīkojot mācības, konsultējot un atbalstot 28 dažādas Latvijas skolas.

Diemžēl, Sorosa fonda darbības pieredze rāda, ka aktivitāte un interese par fonda darbu vislielākā ir tieši Rīgā. Tas nozīmē, ka lauku attīstības galvenais priekšnoteikums ir vietējās sabiedrības aktivitāšu atraisīšana un vietējās iniciatīvas grupu veidošana.

Vēl viens veids, kā aktivizēt lauku attīstību ir t.s. "**Vietējo iniciatīvas grupu**" (VIG) veidošana. Pašlaik VIG, kas ar šādu mērķi jau izveidotas, pārsvarā sastāv no pagasta politikajiem, biznesa un pašvaldības līderiem. Dažiem VIG locekļiem ir oficiāla loma pagasta ekonomiskajā attīstībā, jo vienlaicīgi viņi ir oficiālas amatpersonas, vai, piemēram, Latvijas Lauksaimniecību konsultāciju dienesta reģionālie pārstāvji. VIG galvenie mērķi un uzdevumi:

1. veicināt pašu radītās idejas lauku attīstībā;
2. atbalstīt pasākumus, lai veicinātu ienākumu un darba vietu skaita palielināšanos lauku apvidos;
3. veicināt labākās pieredzes lauku attīstībā izplatīšanu;
4. iedrošināt uzņēmēju grupas vai atsevišķas personas sagatavot biznesa projektus jaunu darba vietu radīšanai;
5. mobilizēt un nodrošināt pieeju atbalstam no ārpuses, kas vajadzīgs, lai biznesa projekts būtu sekmīgs;
6. palīdzēt iesaistītajām finansu institūcijām precīzi novērtēt risku, kas saistīts ar individuālajiem biznesa projektiem, lai palielinātu vietējo uzņēmēju pieeju kredītresursiem.

Lauku attīstībā iesaistītās grupas, institūcijas un organizācijas saņem finansējumu no dažādiem avotiem: valsts grantus un pasūtījumus, fondu un projektu finansējumus, pašvaldību finansējumus.

4. LAUKU ATTĪSTĪBAS PROGRAMMAS

TURPMĀKAIS IZVĒRSUMS

Sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Piedāvātās Lauku attīstības programmas sastāvā ietilpst divējāda veida sadaļas.

Vienas sadaļas sagatavojušas ministrijas, kuru atbildības sfērā atrodas kāda nozare vai tautas attīstībai nozīmīgs sektors, t. sk. izmantotas jau izstrādātās attīstības programmas (piem., Lauksaimniecības attīstības koncepcija, Lauku ceļu attīstības programma u.c.).

Otrās sadaļas sagatavotas, izmantojot problēmu pieeju: nosauktas Latvijas lauku attīstībai būtiskās problēmas, neatkarīgi no to atrašanās ministriju atbildības sfērā (parasti problēma attiecas uz vairākām ministrijām vai Ministru kabinetu kopumā) un meklētas to risinājuma iespējas.

Ar to izskaidrojama programmas sadaļu nevienādā detalizācijas pakāpe. Jāpievērš uzmanība faktam, ka pašreiz vēl vāji attīsta horizontālā sadarbība starp ministrijām, tādēļ turpmāk īpašu interesi var radīt starpministriju programmas un savstarpēji saskaņoti rīcības plāni.

Jāatzīmē arī, ka pašreiz vēl ir diezgan nepilnīga informācija par laukos notiekošajiem procesiem, un nereti skaitļi, kas raksturo vienu un to pašu procesu vai parādību, dažādos avotos ievērojami atšķiras.

Lauku attīstības programma pēc savas būtības ir konceptuāla programma, un to nepieciešams detalizēt, balstoties uz tajā iestrādātajām ievirzēm un nosauktajām rīcībām, kā arī veicot stāvokļa izpēti.

Tā kā lauku attīstība ir cieši saistīta ar reģionālo attīstību, Lauku attīstības programmu var uzskatīt par prizmu, caur kuru aplūkojamas tādas darbības, kā valsts investīciju programmas veidošana, uzņēmējdarbības attīstības atbalstīšana, izglītības un veselības aizsardzības sistēmas reforma u.c.

Lauku attīstības programmas sadaļās nosauktās rīcības parāda to, ka lauku attīstības veicināšanā lietojamas dažādas metodes un paņēmieni. Vieni saistās ar nepieciešamību grozīt esošos tiesību aktus, citi — ar zinātnisko pētniecību, projektēšanu, organizatorisko darbu, izglītošanu, vai arī — finansiālo nodrošinājumu.

1.attēlā parādīta Lauku attīstības programmas struktūra, kā arī ministriju atbildība par tās sadaļām (vai plašāk — darbības sfērām). Vienlaikus attēlā grafiski attēloti daži programmas turpmākās attīstības aspekti.

Pirmkārt, Reģionālās attīstības padome nosaka reģionālās, t.sk. lauku attīstības stratēģiju, dod ieteikumus valdībai par programmas attīstību, kā arī uzklausa pašvaldību viedokļus. Lai konsekventi realizētu Lauku attīstības programmas dažādos mērķus, pie Reģionālās attīstības padomes vēlams izveidot Programmas vadības grupu. Tās uzdevumi būtu koordinēt ministriju sadarbību, organizēt nepieciešamo mērķprogrammu vai detalizēto programmu izstrādi, sekot to realizācijas gaitai.

Otrkārt, tā kā Lauku attīstības programma neaizstāj ministriju izstrādātās programmas, kas saistās ar to funkcijām, bet tikai dod kopēju ievirzi un ļauj lauku attīstību vērtēt plašākās sakarībās, tad saglabājas ministriju atbildība par savu programmu izstrādi un realizāciju, paredzot budžetā nepieciešamos līdzekļus. Jauna darbības joma būs ministriju sadarbība konkrētu programmu izstrādē, kas svarīgas no lauku attīstības viedokļa.

Treškārt, pašvaldības iesaistās Lauku attīstības programmas realizēšanā divējādi:

(1) konceptuālā un vispārējo ieteikumu līmenī un (2) izstrādājot attīstības plānus un teritorijas plānojumus.

Mezglu nozīme lauku attīstībā ir attīstības plānošanai pašvaldībās. Tā pašreiz saistās ar pagastu, pilsētu, rajonu attīstības plānu un teritoriju plānojumu izstrādi. Tie ir visaptverošie attīstības plāni, kas apskata visas konkrētās teritorijas problēmas un meklē attīstības iespējas konkrētos apstākļos.

Turpmāk attīstības plānošanā uzmanība jāpievērš programmu pieejai. Tas ir labs instruments konkrētu attīstības mērķu sasniegšanai.

Detalizētāk programmu pieejas attīstība ieskicēta 2.attēlā. Tā kreisajā pusē attēlots programmu bloks, kas jau pastāv un attīstās. Tās ir nacionālā līmeņa, vai arī ministriju koncepcijas un programmas. Pagaidām to sasaiste ar pašvaldību attīstības plānošanu ir vāja.

Attēla labajā pusē attēlota programmas pieejas attīstība. Izdalāmi divi atšķirīgi programmu bloki:

1) mērķprogrammas un rīcības programmas, (arī projekti), kas domātas kā vispārējās Latvijas Lauku attīstības programmas detalizācija, vai arī kādas rīcības realizēšanai pārskatāmā laika periodā. Tās var izstrādāt ministrijas, (to pārziņā esošās institūcijas) vai arī pētnieku grupas, bet noteikti —sadarbībā ar pašvaldībām (kā piemēru var minēt Programmu 800+ u.c.);

2) teritoriālās (reģionālās un lokālās jeb vietējās) programmas, kas domātas tādu problēmu risināšanai, kurām ir izteikta teritoriālā diferencēšanās Latvijas robežās (piem., augšņu aizsardzība pret eroziju u.c.). Tās var aptvert gan pagastu un rajonu teritorijas, gan pēc citām pazīmēm noteiktus reģionus. Programmu izstrāde notiek tāpat kā pirmajā gadījumā.

Būtiski, ka attīstības plānošanā iesaistās dažādas padomes, neformālās organizācijas un iedzīvotāji.

Tādā veidā attīstības plānošana veidojas par aktīvas rīcības un sadarbības sfēru, un kļūst skaidrs, kā no reģionālās, t.sk. lauku attīstības idejas nokļūst līdz reālām situācijām, kur notiek attīstības procesi.

